

Vrije Universiteit Brussel

Kwalitatief onderzoek naar de relatie- en seksualiteitsbeleving bij jongvolwassenen met gescheiden ouders.

Eindverhandeling tot licentiaat in de klinische psychologie

Student: Lisa Bonduelle

Promotor: Prof. Dr. T. Klai

Organisatie: Sensoa Vzw

Academiejaar 2007-2008

WETENSCHAPSwinkel
Brussel

Kwalitatief onderzoek naar de relatie- en seksualiteitsbeleving bij jongvolwassenen met gescheiden ouders

Eindwerk voorgelegd voor het behalen van de graad van Licentiaat in de Klinische Psychologie door
Bonduelle Lisa

Academiejaar 2007-2008

Promotor: Prof. Dr. Telidja Klai

Aantal woorden: 15430

SAMENVATTING

Uit onderzoek blijkt dat een ouderlijke scheiding bij de kinderen een impact heeft op de ervaringen en attitudes betreffende relaties en seksualiteit. In dit onderzoek hebben we op kwalitatieve wijze gepeild naar de relationele en seksualiteitsbeleving van tien studerende jongvolwassenen met gescheiden ouders en zijn we dieper ingegaan op hun ervaringen en attitudes hieromtrent. Voor de gegevensverzameling maakten we gebruik van semi-gestructureerde interviews.

Hieruit bleek dat alle respondenten vinden dat een relatie een invloed heeft op henzelf, dit vooral op de mate waarin ze zich zeker en gelukkig voelen. Verder vinden ze dat de echtscheiding van hun ouders een invloed heeft op hun relatie of op het beeld dat ze hierover hebben. Zo zijn ze vrij nuchter over de kans dat ook hun relatie kan mislopen en wordt voor altijd samenblijven bij één persoon gezien als iets dat niet eenvoudig is. Een deel van de respondenten wil ook niet trouwen. Volgens de respondenten neemt seksualiteit een belangrijke plaats in, in hun relatie. Dit wordt gezien als een onderdeel van een relatie en mag niet ontbreken. Op vlak van de seksuele ervaring vinden we terug dat de meeste respondenten rond dezelfde periode met orale seks zijn beginnen experimenteren dan met geslachtsgemeenschap. Wanneer de respondenten anticonceptiva gebruiken doen ze dit om ongeplande zwangerschap te vermijden. Binnen hun relatie wordt de kans op soa en HIV/AIDS laag ingeschat waardoor ze risicogedrag vertonen. De relatiewaarden en visie op monogamie van de respondenten sluit aan bij voorgaand onderzoek in de algemene populatie.

Uitgebreid kwalitatief onderzoek is nodig om onze resultaten te kunnen veralgemenen. Een volgende stap zou vergelijkend onderzoek betreffende de relatie- en seksualiteitsbeleving kunnen zijn tussen kinderen met en zonder gescheiden ouders.

DANKWOORD

Ik zou graag enkele mensen willen bedanken die me hebben bijgestaan bij het realiseren van dit eindwerk.

In de eerste plaats wil ik mijn respondenten bedanken om tijd voor mij te willen vrijmaken. Zonder hun medewerking en openheid was deze thesis nooit tot stand gekomen.

Mijn grootste dank gaat echter uit naar mijn promotor, Telidja Kläi. Haar persoonlijke begeleiding, oprechte interesse, enthousiasme en ondersteuning het afgelopen jaar hebben ervoor gezorgd dat het schrijven van deze thesis voor mij leerrijk en aangenaam was. Ik heb enorm veel bewondering voor de manier waarop zij het promotorschap heeft uitgevoerd en kan dit elke student toewensen.

Ilse van de Velde van Sensoa wil ik erg bedanken voor haar steeds snelle feedback en hulp bij het voorbereiden van mijn interviews. Ook IIs de Bal van de Wetenschapswinkel wil ik bedanken voor haar praktische hulp en informatie.

Mijn ouders, broer en zussen wil ik bedanken voor hun steun en vertrouwen in mij de afgelopen vijf jaar. Bedankt dat jullie er altijd voor mij zijn.

Mijn studententijd was ook nooit dezelfde geweest zonder mijn beste vrienden. Bedankt Jill, Hanne, Hafsa, Annelies, Rikkert en Roel. Bedankt om samen met mij te klagen tijdens de examens en te feesten tijdens het jaar. Betere vrienden dan jullie kan ik mij niet inbeelden.

Lisa, 18/07/08

INHOUDSTABEL

SAMENVATTING	1
DANKWOORD	2
INHOUDSTABEL	3
HOOFDSTUK 1: Inleiding	5
HOOFDSTUK 2: Literatuurstudie	6
2.1 Jongvolwassenen	6
2.2 Relaties en seksualiteit	7
2.2.1 Relaties	7
2.2.2 Seksualiteit	7
2.2.3 Seksueel gedrag	8
2.2.4 Risicogedrag	9
2.2.5 Seksuele attitudes en relatiewaarden	10
2.3 Echtscheiding	12
2.3.1 Inleiding	12
2.3.2 Gevolgen van echtscheiding	13
2.3.3 Nadelige gevolgen van ouderlijke echtscheiding	13
2.3.4 Positieve gevolgen van ouderlijke echtscheiding	17
2.3.5 De invloed van echtscheiding op relationele en seksuele ervaring	18
2.3.6 De invloed van echtscheiding op relatiewaarden en seksuele attitudes	20
2.4 Besluit	21
HOOFDSTUK 3: Methodologie	22
3.1 Probleemstelling	22
3.2 Onderzoeksmethodologie	23
3.3 Instrument	24
3.4 Procedure	25
3.5 Onderzoekspopulatie	26
3.6 Gegevensverwerking	27

HOOFDSTUK 4: Resultaten.....	29
4.1 Beleving van de echtscheiding	29
4.2 Verwerking en gevolgen van de echtscheiding	30
4.3 Relationale ervaring.....	32
4.4 Seksuele ervaring	33
4.5 Relationale attitudes	34
4.6 Seksuele attitudes.....	36
 HOOFDSTUK 5: Bespreking.....	 39
5.1 Beleving, verwerking en gevolgen van de echtscheiding.....	39
5.2 Seksuele en relationele ervaring.....	41
5.3 Relationale en seksuele attitudes	42
 HOOFDSTUK 6: Conclusie en slotbemerkingen.....	 45
6.1 Conclusie.....	45
6.2 Kritische kijk op het onderzoek	47
6.3 Aanbevelingen voor verder onderzoek	48
 LITERATUURLIJST	 49
 BIJLAGEN	 55
BIJLAGE 1: Topiclijst	56
BIJLAGE 2: E-Mail tot recrutering naar kennissen	59
BIJLAGE 3: E-Mail tot recrutering naar respondenten	60

HOOFDSTUK 1: INLEIDING

Echtscheidingen komen steeds meer voor en uit onderzoek blijkt dat er in de ervaringen en attitudes omtrent relaties en seksualiteit verschillen bestaan tussen kinderen van gescheiden en niet-gescheiden ouders. Het leek ons dan ook interessant om te weten of er ook verschillen zijn in de beleving ervan, aangezien hiernaar nog geen onderzoek gedaan is. In dit onderzoek hebben we ons beperkt tot het nagaan van de relatie- en seksualiteitsbeleving van jongvolwassenen met gescheiden ouders. Onze onderzoeksresultaten kunnen dan later gebruikt worden als vertrekpunt voor vergelijkend onderzoek.

Het valt op dat er nog maar weinig onderzoek bij jongvolwassenen gedaan is rond hun ervaringen en attitudes, betreffende relaties en seksualiteit. Bijgevolg hebben we ons dan ook vaak moeten richten tot onderzoek bij jongeren.

Het ontbreken van voorgaand onderzoek omtrent de relatie- en seksualiteitsbeleving heeft ervoor gezorgd dat we geopteerd hebben voor exploratief en beschrijvend onderzoek. De gegevens zijn op een kwalitatieve wijze verzameld, aangezien dit de aangewezen methode is bij belevingsonderzoek. Tijdens het onderzoek werden semi-gestructureerde interviews gebruikt voor het bekomen van de gegevens.

Na deze korte inleiding van het onderzoek, komt de literatuurstudie aan bod, die het theoretische kader van het onderzoek vormt. Vervolgens wordt in de onderzoeksmethodologie de wijze besproken waarop het onderzoek verlopen is en hoe de resultaten verwerkt zijn geworden. In het volgende hoofdstuk komen de gevonden resultaten aan bod. Hierna worden in de bespreking onze bevindingen teruggekoppeld aan de literatuur. Tenslotte geven we in het besluit nog enkele kritische opmerkingen en enkele aanbevelingen voor toekomstig onderzoek.

HOOFDSTUK 2: LITERATUURSTUDIE

2.1 Jongvolwassenen

In de gangbare psychologische theorieën wordt weinig tot niet expliciet gerefereerd naar de leeftijdsfase van jongvolwassenen (Van den Eynde, S., Cruyssaert, B., Van de Velde, I. & Lambrechts, C., 2005). Ook Liefbroer (1991) merkte op dat in de literatuur over de levensfase van de jongvolwassenheid zelden een exacte leeftijdsafbakening wordt gegeven. Pas in de jaren negentig komt hier verandering in en wordt een jongvolwassene geplaatst tussen de adolescentie en de volwassenheid (Van den Eynde et al, 2005). In de meeste publicaties hierover wordt het doormaken van één of meerdere belangrijke veranderingen op de terreinen van opleiding, werk en persoonlijke relaties als hét definiërende kenmerk van deze levensfase beschouwd (Gerritsen, 1997; Van den Eynde et al, 2005). Zo is volgens Erikson (1974) het opbouwen van liefde en intimiteit in persoonlijke relaties de belangrijkste opdracht in de vroege volwassenheid.

In de periode van de jongvolwassenheid worden jonge mannen en vrouwen geconfronteerd met verschillende belangrijke levenskeuzen en overgangen. Zij moeten beslissen over hun toekomstige levenspatroon en levensstijl. Daarom karakteriseren sommige auteurs deze periode als 'l'âge du choix' (LaPierre-Adamcyk, E., Le Bourdais, C. & Lehrhaupt, K., 1995 zie Elchardus & Smits, 2005b). Deze keuzes hebben een belangrijke invloed op de loop van hun verdere leven. De westerse maatschappij verwacht van deze groep jonge mensen dan ook niet onmiddellijk een engagement van volwassenen. Dit laat heel wat ruimte om te experimenteren met leefgewoonten, stijlen, banen, relatievormen en ook met seks natuurlijk (Van den Eynde et al, 2005). Zowel Dijkstra (1989; 1993 zie Gerritsen, 1997) als Liefbroer (1991) verstaan onder jongvolwassenheid de levensfase die aanvangt bij het achttiende en doorloopt tot ongeveer het dertigste levensjaar.

2.2 Relaties en seksualiteit

2.2.1 Relaties

De laatste decennia hebben er zich belangrijke ontwikkelingen voorgedaan op het vlak van de partnerrelaties. De standaardlevensloop, die in de eerste helft van de vorige eeuw centraal stond, werd in de jaren zestig vervangen door de keuzebiografie (Gijs, Gianotten, Vanwesenbeeck & Weijnenborg, 2004). De keuzevrijheid is hiermee enorm toegenomen en de stappen die toen vanzelfsprekend waren, zijn dat nu niet meer (Liefbroer, 1991). Naast het huwelijk zijn sinds de jaren tachtig allerlei 'alternatieve' relatievormen sterk in de belangstelling gekomen die wellicht de voorkeur van vele jongvolwassenen genieten, waaronder het niet samenwonen van partners (LAT-relatie) en het ongehuwd samenwonen (Buunk, 1982 zie Gerritsen, 1997).

Aan het begin van de jongvolwassenheid (rond 18 jaar) krijgen jongvolwassenen vaak één of meer langer durende relaties, waarin vooral het relationele aspect meer aandacht krijgt. Vergeleken met eerdere fasen bestaat er een grotere emotionele betrokkenheid (respect, intimiteit, elkaar steunen,...) tussen de partners (Gijs et al , 2004). Volgens de hedendaagse jongeren zou een ideaal relatieconcept bestaan uit het romantische idee van wederzijdse authenticiteit: jezelf kunnen blijven in een relatie en tegelijk je partner respecteren in zijn of haar eigenheid (Vanhove, 2003). Jongvolwassenen lijken de lat hoog te leggen. Uit onderzoek van Van den Eijnden (2004) blijkt dat het in een relatie voor hen belangrijk is elkaar te stimuleren, met elkaar te kunnen praten, je eigen ding te blijven doen, niet te verlangen naar anderen dan de partner, een goed seksleven te hebben en altijd veel van elkaar te houden.

2.2.2 Seksualiteit

Relaties spelen door het hele leven heen een belangrijke rol. Seks is een natuurlijk onderdeel van relaties, maar seksualiteit kan ook beleefd worden buiten relaties om (Van den Eijnden, 2004).

De voorbije vijftig jaar is er een verandering opgetreden in de normen rond seksualiteit bij jongvolwassenen. Voorwaarden als een formele en sociaal gevalideerde relatie worden tegenwoordig niet meer als noodzakelijk gezien voor seks. Dit houdt wel niet in dat seks zonder liefde meteen wordt verheven tot de nieuwe standaard (Vanhove & Matthijs, 2004).

Er wordt relatief meer wetenschappelijke aandacht besteed aan de seksualiteitsbeleving van jongeren uit het secundair onderwijs (zie o.m. Vanhove, 2001), maar zowel qua onderzoek als preventie wordt aan studerende jongvolwassenen tussen 18 en 23 jaar veel minder aandacht besteed. Dit blijkt nochtans wel nodig aangezien zij volgens Sensoa relatief vaak onveilig vrijen (Vanhove & Matthijs, 2004).

2.2.3 Seksueel gedrag

Het experimenteren met volwassen seksualiteit begint sinds het begin van de twintigste eeuw alsmear vroeger. Dit houdt in dat de eerste geslachtsgemeenschap op steeds jongere leeftijd plaatsvindt. Deze ontwikkeling wordt verklaard door biologische factoren (snellere fysieke en seksuele rijping) en een grotere maatschappelijke permissiviteit op seksueel vlak (Sensoa, 2005; Klai & Vermeire, 2006).

Gijs, Gianotten, Vanwesenbeeck en Weijnenborg (2004) vonden dat de eerste ervaring met geslachtsgemeenschap vaak rond de jongvolwassenheid voorkomt, maar niet (of minder) met andere vormen van seksualiteit zoals orale en anale seks. Dit wordt niet bevestigd door onderzoek van de Rutgers nisso groep (2005) die in grootschalig onderzoek in Nederland gevonden hebben dat de ervaring die men heeft met geslachtsgemeenschap gelijk loopt met die van orale seks. Met anale seks zou pas op latere leeftijd en in mindere mate geëxperimenteerd worden. Van de 21- tot 25-jarigen heeft 27% anale seks tegenover 16% onder de 18- tot 21-jarigen. Op de leeftijd van 17-18 jaar zou meer dan 70% van de jongeren ervaring hebben met geslachtsgemeenschap. De afgelopen 10 jaar blijken meer jongeren seksueel actief, maar de leeftijd waarop jongeren voor het eerst geslachtsgemeenschap hebben, zou slechts minimaal gedaald zijn. De gemiddelde leeftijd van de eerste keer voor alle seksueel actieve jongeren tussen de 12 en 25 jaar is in Nederland 16,6 jaar. Jongens beginnen iets sneller met geslachtsgemeenschap dan meisjes en hebben dan ook tot op 16-jarige leeftijd meer ervaring dan meisjes. Vanaf het 17^e levensjaar halen de meisjes de jongens in en blijven op kop tot het twintigste jaar. Vanaf 20 jaar hebben jongens en meisjes ongeveer evenveel ervaring (Rutgers nisso groep, 2005).

In Vlaanderen is de gemiddelde leeftijd waarop jongeren voor de eerste keer geslachtsgemeenschap hebben 15,5 jaar. Dit is een gemiddelde leeftijd van de groep jongeren die al ervaring hebben en is dus geen gemiddelde voor de algemene bevolking. Op de leeftijd van 17-18 jaar heeft ongeveer de helft van alle

jongeren ervaring met geslachtsgemeenschap (Maes & Vereecken, 2002). Dit verschil in gemiddelde leeftijd tussen Nederland en Vlaanderen is te wijten aan een verschillende onderzoeksgroep. In Nederland onderzocht men jongeren tot 25 jaar, in Vlaanderen tot 18 jaar.

Het gemiddelde aantal seksuele partners op tweeëntwintigjarige leeftijd is volgens Vanhove (2001) bij de Vlaamse populatie vier. Er is wel maar één partner waarmee liefde en seks gedeeld wordt, maar deze hoeft niet het gehele leven dezelfde te zijn (Van den Eijnden, 2004). Binnen de groep van jongvolwassenen ziet men dat seksuele partners elkaar snel opvolgen. In de meeste gevallen gaat het over opeenvolgende monogame relaties (Van den Eynde, et al, 2005). Het seksuele relatiepatroon dat kenmerkend is voor de jongvolwassenheid is dan ook 'seriële monogamie'. Deze leefstijl, die op achttienjarige leeftijd in gang wordt gezet, wordt meestal verder gezet tot het 25ste à 30ste levensjaar (Gijs, et al, 2004).

2.2.4 Risicogedrag

Hoewel rond seksualiteitsbeleving momenteel minder een taboe hangt gaat het wel gepaard met een groeiend gezondheidsrisico. Door de medicalisering van seksualiteit wordt de nadruk op een sociale bestraffing geruild voor de nadruk op een fysieke bestraffing, in de vorm van seksueel overdraagbare aandoeningen (soa) en HIV/AIDS. De aanwezigheid van HIV/AIDS, zorgt ervoor dat de 'bevrijde' seksualiteitsbeleving opnieuw gestoord wordt, deze keer met het risico van ongemak, onvruchtbaarheid, ziekte en zelfs dood. Hierdoor krijgen anticonceptiemiddelen een nieuwe betekenis. Waar anticonceptiemiddelen zich oorspronkelijk beperkten tot het vermijden van ongewenste zwangerschap, wordt het voorkomen van soa een bijkomende functie (Vanhove & Matthijs, 2003b; 2004).

Uit onderzoek blijkt dat er in het anticonceptiegebruik een onderscheid gemaakt wordt tussen relaties met losse en vaste partners. Een losse partner is iemand waar men één of een paar keer seks mee heeft, maar geen vaste relatie. Een vaste partner is iemand waarmee men een vaste relatie en seks mee heeft. In losse relaties gebruikt meer dan de helft altijd een condoom. In vaste relaties gebruikt een minderheid van de jongeren altijd een condoom. Wanneer naar het algemeen anticonceptiegebruik bij de laatste partner wordt gekeken, heeft 80% van de Nederlandse jongeren altijd anticonceptie gebruikt (Rutgers nisso groep, 2005). Maes en Vereecken (2002) vonden dat in Vlaanderen de jongste groep (13-14 jarigen) voornamelijk het condoom gebruikt bij geslachtsgemeenschap. Vanaf de leeftijd van 17-18 jaar zou voornamelijk voor de pil

gekozen worden (70% bij de jongens, 80% bij de meisjes). Het condoomgebruik neemt dus af met de leeftijd terwijl het gebruik van andere voorbehoedsmiddelen toeneemt (Maes & Vereecken, 2002).

Het lijkt dus dat in vaste relaties vaak voor andere anticonceptiemiddelen dan het condoom gekozen wordt. Het gebruik van anticonceptie schijnt dan vooral te maken te hebben met de bescherming tegen ongeplande zwangerschappen. De bescherming tegen soa en HIV/AIDS lijkt hierbij niet op de voorgrond te staan. Dit komt ook naar voor in onderzoek van Vanhove en Matthijs (2003b; 2004). Zij vinden dat westerse heteroseksuele jongeren zich ten aanzien van soa niet snel als risicogroep beschouwen. Er leeft bij deze jongeren een idee van seksuele onkwetsbaarheid. Deze vorm van onrealistisch optimisme houdt wel een erkenning van het risico in, maar dit risico wordt niet toegeschreven aan de eigen situatie (Vanhove & Matthijs, 2003b; 2004).

De laatste jaren wordt dan ook een verhoging van het risicogedrag vastgesteld, omwille van een toename in het wisselen van partner en van een niet consequent toepassen van veilig vrijgedrag. Gevolgen hiervan zijn hogere incidenties van soa, HIV/AIDS en ongeplande zwangerschap (Gijs, et al, 2004).

De eerste keer dat jongeren geslachtsgemeenschap hebben, maken ze echter wel steeds meer gebruik van het condoom, de pil en de combinatie van beide (Rutgers nisso groep, 2005). Het risicogedrag lijkt dus voornamelijk in seriële monogame relaties voor te komen.

2.2.5 Seksuele attitudes en relatiewaarden

De seksuele moraal van jongeren is een dynamisch gegeven en bijgevolg voortdurend aan verandering van de tijd onderhevig. Vlaams algemeen waardenonderzoek geeft aan dat met betrekking tot de seksuele moraal alle leeftijdscategorieën toleranter zijn dan 10 jaar geleden (Lesthaeghe, Moors, 1999 zie Herbots, 2004). Volgens onderzoek van Vanhove (2003) zijn vertrouwen en eerlijkheid voor driekwart van de respondenten de belangrijkste waarden voor het slagen van de eigen relatie. Voorts zouden wederzijds respect, (seksuele) trouw, vrijheid, onafhankelijkheid en openheid nog enkele van de overige relatiewaarden zijn waar jongeren belang aan hechten (Vanhove, 2003).

Het beeld van de losbandige jeugd dat voornamelijk door de media verspreid wordt, lijkt niet overeen te stemmen met de werkelijkheid (Stevens, 2001). Hoewel jongeren steeds vroeger met seks beginnen, is een overgrote meerderheid van de jongeren wel terughoudend tegenover een volledige seksuele vrijheid voor iedereen (Elchardus & Smits, 2005a)

Uit onderzoek van Elchardus en Smits (2005a) blijkt dat, ondanks het feit dat we leven in een maatschappij waarin veel samenlevingsrelaties op een scheiding eindigen, een levenslange, seksueel exclusieve relatie met één persoon, toch het ideaal blijft van de overgrote meerderheid van de jongvolwassenen. Een zeer ruime meerderheid kan zich een levenslange relatie met één levensgezel voorstellen (Elchardus & Smits, 2005a). Gelijkaardige resultaten werden bekomen in onderzoek van Stevens (2001) dat de voorkeur voor de traditionele monogame relatie bevestigt: driekwart van de jongeren kan zich inbeelden dat ze de rest van hun leven bij dezelfde partner willen blijven. Deze bevindingen vinden we ook terug in later onderzoek van Van Gorp (2005, zie Sensoa, 2005). Uit onderzoek blijkt dat tachtig percent van de ondervraagde jongeren tussen 16 en 18 jaar later wil trouwen en kinderen krijgen. Zij vinden dat de waarden trouw, wederzijds respect, begrip, verdraagzaamheid en een bevredigende seksuele relatie in een huwelijk centraal staan (Van Gorp 2005, zie Sensoa, 2005).

Voor het overgrote deel van de jongeren is seksuele trouw een belangrijk onderdeel van een vaste relatie (Stevens, 2001, Elchardus, 1999). Monogamie wordt gezien als een voorwaarde en een middel voor het bereiken en laten slagen van de relatie (Van den Eijnden, 2004). Slechts 6% staat tolerant ten opzichte van overspel. Jongeren streven naar een vaste relatie wat wederzijdse trouw en respect impliceert; slechts 3% meent dat het hebben van meerdere seksuele partners moet kunnen. Wel zijn er verschillen tussen jongens en meisjes. Stevens (2001) vindt dat terwijl meer dan 90% van de meisjes vindt dat een serieuze relatie gekenmerkt wordt door wederzijdse trouw, ongeveer een kwart van de jongens vindt dat in een serieuze relatie een slippertje moet kunnen (Stevens, 2001). Ook Elchardus (1999) vindt deze sekseverschillen terug. Meisjes blijken meer belang te hechten aan een vaste relatie dan jongens terwijl jongens zich minder vinden in de stelling van trouw te blijven aan de partner in een serieuze relatie. Jongens zouden zich minder hun hele leven zien doorbrengen met dezelfde partner en zouden overspel in mindere mate ongerechtvaardigd vinden (Elchardus, 1999).

Het lijkt echter niet correct om van traditionalisme te spreken aangezien de traditionele waarden die de jongvolwassenen in hun relatie nastreven steeds vaker beleefd worden in nieuwe samenlevingsvormen. Hiernaast staan de ondervraagde jongvolwassenen ook vrij tolerant tegenover het opvoeden van kinderen in niet-traditionele gezinnen en tegenover het homohuwelijk. Ook andere tradities vinden nog relatief weinig steun, tenzij ze het gezin of de familie verenigen (zoals kerstmis, samen eten,...) (Elchardus & Smits, 2005a; Gijs, et al, 2004).

2.3 Echtscheiding

2.3.1 Inleiding

De voorbije decennia vonden ingrijpende veranderingen plaats in de samenstelling en het functioneren van gezinnen. Net als in andere Europese landen, daalde in België het aantal huwelijken en nam het aantal echtscheidingen fors toe (Corijn, 2005). Op het vlak van de huwelijksduur blijkt dat met de toename van de huwelijksduur het echtscheidingsrisico stijgt (Corijn, 2006). Anderzijds gaan koppels ook steeds sneller uit elkaar. Dit wordt bevestigd door het feit dat na vier jaar huwelijk al één op de tien gescheiden is (SIV, 2007). Sinds midden de jaren negentig worden in België jaarlijks ongeveer 30 000 eerste huwelijken ontbonden. Dit cijfer houdt dus enkel het aantal echtscheidingen in en houdt geen rekening met het uiteen gaan van ongehuwd samenwonenden en herhuwden. Er wordt aangenomen dat het aantal echtscheidingen en de-cohabitaties (uiteengaan vanuit een samenwoonsituatie) nog verder zal toenemen (Van Peer, 2007). Zo wordt verwacht dat na 40 jaar huwelijk 54% zal ontbonden zijn (Vanhove & Matthijs, 2003b). Aangezien bij twee op drie echtscheidingen kinderen betrokken zijn, maken ook elk jaar ongeveer 35 000 minderjarige kinderen in ons land een wettelijke echtscheiding van hun ouders mee (Corijn, 2005).

Onderzoekers hebben deze veranderingen toegeschreven aan een aantal factoren zoals toenemende economische onafhankelijkheid van vrouwen, afname van de inkomsten bij mannen zonder diploma, toenemende verwachtingen van persoonlijke vervulling van het huwelijk en een grotere sociale aanvaarding van echtscheidingen (Cherlin, 1992 zie Amato, 2000; Furstenberg, 1994 zie Amato, 2000; White, 1991 zie Amato, 2000).

Het meemaken van een echtscheiding is voor iedere betrokkene een ingrijpend proces, dat meestal een voorgeschiedenis heeft en nog geruime tijd na het uitspreken van de definitieve echtscheiding gevolgen kan hebben (Meesters & Singendonk, 2002).

2.3.2 Gevolgen van echtscheiding

In onderzoek naar de gevolgen van een echtscheiding wordt voornamelijk nagegaan of en hoe het meemaken van een echtscheiding van de ouders het denken, de wensen en de plannen van de kinderen over de eigen relatie- en gezinsvorming beïnvloedt (Van Peer, 2007). Over de gevolgen van een echtscheiding worden inconsistente resultaten teruggevonden en bijgevolg is er nog geen consensus bereikt. Aan de ene kant vinden we onderzoekers die nadelige gevolgen hebben vastgesteld, aan de andere kant diegenen die positieve gevolgen gevonden hebben. Eerst zullen we de negatieve gevolgen vermelden, daarna de positieve.

2.3.3 Nadelige gevolgen van ouderlijke echtscheiding

Menig onderzoeker stelt dat de scheiding van ouders verre gaande gevolgen heeft op zowel korte, bv. een stressvol bestaan, als op lange termijn, bvb. het 'sleeper effect'. Men kan van een 'sleeper effect' spreken wanneer kinderen snel lijken te herstellen van de scheiding, maar doordat de ontkende gevoelens op een onderbewust niveau blijven bestaan, keren ze op een later moment in het leven terug. Het gaat dus over een uitgestelde reactie. Een ouderlijke echtscheiding zou dan één van de meest stressvolle periodes uit een leven van kinderen zijn (Sinclair & Nelson, 1998). Ook Wallerstein, Lewis en Blakeslee (2000) hebben herhaaldelijk vastgesteld dat de echtscheidingseffecten voor een aantal jongeren tot ver in de volwassenheid voortduren.

Opvallend is dat de gevonden nadelige effecten voor kinderen in het laatste decennium niet zwakker zijn geworden, maar juist sterker (Spruijt, 2004). Dit werd ook al vastgesteld door Amato (2001) die, in een meta-analyse over de gevolgen van echtscheiding, vond dat kinderen van gescheiden ouders lager scoren op academisch succes, psychologische aanpassing, zelfbeeld en sociale competentie. Achteraf vermoedde Amato (2001) dat de slechtere resultaten voor kinderen misschien veroorzaakt werden door het feit dat nu ook de matig slechte huwelijken vaker worden ontbonden, wat voor kinderen mogelijk moeilijker te begrijpen is. Een tweede reden is wellicht de economische vooruitgang van de jaren negentig. Dit is iets

waar vooral twee-oudergezinnen van profiteren, zodat éénoudergezinnen het relatief minder goed hebben (Amato, 2001).

Eén van de gevolgen van een echtscheiding is dat volwassen kinderen van gescheiden ouders significant vaker een samenwoningrelatie zouden verbreken (Antoni, 2003; Fischer, 2004) en vaker zouden scheiden dan kinderen uit intacte gezinnen (Wallerstein et al, 2000; MacLanahan & Bumpass, 1988 zie Van Peer, 2007). Het is nog niet duidelijk welke mechanismen hier aan de grondslag liggen. Voor dit verschijnsel zijn dan ook verschillende verklaringen gegeven.

1) De economische deprivatietheorie stelt dat gescheiden ouders minder tijd en minder geld hebben om aan hun kinderen te besteden, waardoor zij minder kansen krijgen inzake opleiding en beroep. Deze zwakkere economische omstandigheden zouden de kansen op echtscheiding bij de kinderen vergroten (Fischer, 2004).

2) De chronische stresstheorie stelt dat de stress waarmee ouderlijke scheiding gepaard gaat, er toe leidt dat kinderen eerder het ouderlijke huis verlaten, eerder trouwen en eerder kinderen krijgen, wat op zich de kans op een echtscheiding verhoogt (Fischer, 2004).

3) Vanuit de ouderlijke conflicttheorie, daarentegen, wordt verwacht dat er, los van een echtscheiding en/of van de gezinsstructuur, een intergenerationele overdracht van problematische relaties kan zijn. Kinderen die problematische relaties bij hun ouders hebben ervaren, zouden volgens deze theorie meer kans hebben om zelf problematische relaties aan te gaan (Fischer, 2004).

4) De socialisatietheorie stelt dat kinderen het gedrag van hun ouders overnemen, inclusief het gedrag binnen een partnerrelatie, waardoor kinderen met gescheiden ouders zelf een grotere kans hebben om problematische partnerrelaties te vormen en te scheiden (Anthoni, 2003; Fischer, 2004). Anthoni (2003) vond dat kinderen onbewust de huwelijkskwaliteit van hun ouders hanteren als werkschema in hun eigen volwassen relaties. Het zou dus niet zozeer de echtscheiding zelf zijn die intergenerationeel overdraagbaar is, maar wel de huwelijkskwaliteit. Als het kernconcept niet zozeer echtscheiding maar wel huwelijkskwaliteit is, betreft dit veel meer mensen in het plaatje. We praten dan over alle kinderen en jongeren die opgroeien in een "ongelukkig huwelijk" dat al dan niet ontbonden wordt. Kinderen die in een dergelijke context opgroeien, krijgen eveneens een arm relatiemodel voorgeschoteld. Er is dan geen sprake van intergenerationele overdracht van scheidingskansen, maar wel van huwelijkskwaliteit. Aangezien een

negatieve huwelijkskwaliteit het echtscheidingsrisico verhoogt, bestaat er een grote kans dat deze kinderen op volwassen leeftijd ook vaker scheiden. Te meer daar de drempels om te scheiden verlaagd zijn, zodat echtscheiding nu inderdaad vaker voorkomt (Anthoni, 2003).

Dit ligt in de lijn van de bevindingen van Wallerstein, die vond dat de huwelijkskwaliteit van scheidingskinderen 'minder goed' zou zijn dan die van kinderen uit twee-oudergezinnen (Wallerstein et al, 2000). Anthoni (2003) heeft hier een verklaring voor. Een echtscheiding kan zorgen voor emotionele onzekerheid, wat er op zijn beurt kan toe leiden dat kinderen van gescheiden ouders persoonlijkheidskenmerken ontwikkelen die een negatieve invloed hebben op de kwaliteit van hun liefdesrelaties. Het gaat dan bijvoorbeeld over een gebrek aan (zelf)vertrouwen, over jaloezie en over het er niet in slagen zich aan iemand te binden. Dit komt doordat echtscheiding vaak gepaard gaat met het vertrek van één van beide ouders. De kinderen betrekken dit vertrek dikwijls op zichzelf waardoor hun zelfvertrouwen een enorme deuk krijgt. Een echtscheiding maakt ook dat ouders soms meer op zichzelf gericht zijn, minder affectie tonen voor hun kinderen en soms minder verdraagzaam zijn, wat ook kan leiden tot emotionele onzekerheid (Anthoni, 2003).

Hiernaast vindt Anthoni (2003) dat kinderen van gescheiden ouders er minder in slagen interpersoonlijke vaardigheden te leren (zoals effectief communiceren en compromissen sluiten), die het onderhouden van bevredigende langere relaties vergemakkelijken. Anthoni (2003) vindt eveneens dat volwassenen die opgegroeid zijn in een gebroken gezin, vaker problematisch gedrag zouden vertonen, met een interactie die vaker gekenmerkt wordt door woede en jaloezie. Tijdens conflicten zouden ze meer gebruik maken van 'slechte communicatie': ze zouden vaker schreeuwen of roepen en zouden ook meer geweld gebruiken. Amato en Gilbreth (1999, zie Spruijt, 2004) vinden ook terug dat kinderen van gescheiden ouders minder 'goed communiceren', meer faalangst hebben en dat er vaker jaloezie aanwezig is. Hiernaast slagen kinderen van gescheiden ouders er volgens Anthoni (2003) minder in ruzies op een constructieve manier op te lossen en maken ze meer ruzie. Als ze niet uit de cirkel van escalerende problemen geraken, zien ze vaak maar twee mogelijkheden: in eerste instantie het verbreken of verminderen van de communicatie met hun partner, vervolgens het overwegen om al dan niet te scheiden. Omdat ze deze mogelijkheid sneller in overweging nemen, voelen ze hun relatie in het algemeen ook aan als minder stabiel (Anthoni, 2003).

Volgens Wallerstein en Blakeslee (1989), die ook tot de groep behoren die denkt dat een echtscheiding

langdurige gevolgen met zich meebrengt, kan de fundamentele visie van kinderen op de maatschappij en over zichzelf voor altijd veranderd worden door een scheiding en door de gebeurtenissen die ze in de jaren daarna meemaken. Volgens hen begint bewijsmateriaal zich op te stapelen dat een kort trauma in de kindertijd, zoals een echtscheiding, de attitudes op lange termijn tegenover leven en dood kan beïnvloeden. Wanneer ouders gescheiden zijn hebben de jongeren uit eerste hand meegemaakt hoe een relatie stuk kan lopen. Dit zou hen vaak minder optimistisch over relaties maken. De langetermijneffecten van echtscheidingen zouden zich niet manifesteren als symptomen maar zullen waarschijnlijk ingebed zijn in het wereldbeeld met betrekking tot relaties en verwachtingen van elke persoon.

Mertens (1998) vond ook dat kinderen van gescheiden ouders hun eigen relatievaardigheden en toekomstperspectieven meer in vraag stellen. Het scheiden van ouders heeft ook een nadelig effect op het geloof in intimiteit en blijvende liefde (Sinclair & Nelson, 1998). De echtscheiding zou bij de jongvolwassenen vooral vragen oproepen over het huwelijk, vertrouwen en het aangaan van bindingen (Meesters & Singendonk, 2002). Jacobs (1999 zie Herbots, 2004) vond dat kinderen van ouders die niet gescheiden zijn meer in de romantische liefde geloven, terwijl bij jongeren met gescheiden ouders dit geloof minder sterk is.

Hiernaast zijn kinderen van gescheiden ouders minder van plan zelf te huwen (zowel wettelijk als kerkelijk) (Vanhove & Matthijs, 2003a; 2003b), zijn ze minder optimistisch over de slaagkansen van een eventueel huwelijk en zijn ze toleranter ten opzichte van echtscheidingen dan jongeren met niet-gescheiden ouders (Vanhove, 2003). Zo vinden eerstejaarsstudenten met gescheiden ouders in Vlaanderen vaker dan deze met gehuwde ouders dat een huwelijk een verouderde instelling is, dat een huwelijk niet kost wat kost in stand gehouden moet worden als er kinderen zijn en dat andere leefvormen aanvaardbaar zijn. (Vanhove & Matthijs, 2003a; 2003b). Dit verschil ligt volgens Vanhove (2003) echter niet aan de scheiding op zich, maar wel aan het soort gezin waarin deze kinderen opgroeiden vóór de echtscheiding. Door de conflicten waarvan ze getuige zijn, ervaren kinderen van gescheiden ouders minder betrokkenheid en vertrouwen in hun gezin. Op basis van dit ouderlijke voorbeeld worden ze sceptischer en minder traditioneel wat huwelijksvoorwaarden betreft. Ze houden meer rekening met het falen van relaties en de daaruit volgende alternatieve levensstijlen (Vanhove, 2003).

Bij jongeren die een echtscheiding hebben meegemaakt zou er meer angst zijn voor het aangaan van relaties

en angst om de fouten van de ouders te herhalen (Meesters & Singendonk, 2002). Dit wordt ook gevonden door Wallerstein en Blakeslee (1989) die vinden dat jongvolwassenen bang zijn het falen van hun ouders, in het onderhouden van een liefhebbende relatie, te herhalen. Bovendien zouden ze een diepe angst hebben om ook door anderen die ze liefhebben, verlaten of bedrogen te worden (Anthoni, 2003). Wallerstein (1991) vond bij een follow-up van 10 jaar een verschil terug tussen jonge vrouwen en jonge mannen. Een beduidend groot aantal jonge vrouwen leeft met een onverdraaglijke ongerustheid dat ze bedrogen of verlaten zullen worden of niet graag gezien worden door hun partner. Volgens Wallerstein (1991) zou deze angst voor verraad, die leidt tot jaloezie en angst om zich te binden, op de voorgrond komen te staan als jonge vrouwen het eind van de adolescentie naderen en jongvolwassenen worden, wanneer ze er in hun ontwikkeling aan toe zijn een intieme, liefhebbende relatie te vormen. Dit zou ervoor zorgen dat ze meer korte seksuele relaties hebben. Jonge mannen lijken relaties te willen vermijden omdat ze schrik zouden hebben om de fouten van hun ouders te herhalen (Wallerstein, 1991).

2.3.4 Positieve gevolgen van ouderlijke echtscheiding

Eveneens zijn er onderzoekers die beweren dat een echtscheiding niet noodzakelijk schadelijk is voor kinderen. Een echtscheiding wordt door hen gezien als een fenomeen dat de jongeren sterker zou maken en emotioneel zou doen groeien. Sinclair en Nelson (1998) geven aan dat er studies zijn waarin werd aangetoond dat kinderen zo goed als geen negatieve gevolgen ondervinden van de breuk tussen hun ouders, en als dat wel het geval zou zijn, deze na enkele jaren helemaal verdwenen zijn.

Dit wordt ondersteund door onderzoek van Kelly en Emery (2003) die uit de literatuur over het effect van echtscheiding op kinderen, concludeerden dat het belangrijk is om te benadrukken dat 75-80% van de jongvolwassenen met gescheiden ouders geen last hebben van grote psychologische problemen, dat ze een diploma behaald hebben en doelen in hun carrière hebben, en dat ze een goede band hebben met hun familie. Ook Arditti (1999, zie Amato, 2000) vond in een kwalitatieve studie dat vele nakomelingen van gescheiden gezinnen, vooral dochters, een sterke relatie met hun moeders ontwikkelen. Dit wordt eveneens teruggevonden in kwantitatief onderzoek (Amato & Booth, 1997).

Tevens werd gevonden dat kinderen met gescheiden ouders houden van intieme relaties, niet gescheiden zijn en niet getekend lijken door negatieve effecten van de scheiding (Kelly & Emery, 2003). Vele stress

theoretici beargumenteren dat mogelijke stressvolle gebeurtenissen, zoals een echtscheiding, positieve lange termijn effecten kunnen hebben wanneer mensen de problemen hierrond tot een goed einde kunnen brengen (Thoits, zie Amato, 2000).

Vanhove en Matthijs (2003b) komen tot genuanceerdere bevindingen. Zij vinden dat een echtscheiding op termijn een 'goede' zaak kan zijn voor het psychologisch welzijn van de kinderen indien dit de gezinsconflicten doet verdwijnen. Als kinderen hun ouderlijk huwelijk omschrijven als ongelukkig en conflictueus, dan zal een scheiding minder negatieve gevolgen veroorzaken dan het samenblijven van de ruziënde ouders. Bij een laag conflictniveau geldt de omgekeerde redenering. In gezinnen met weinig ouderlijke conflicten zal een echtscheiding negatiever zijn voor de betrokken kinderen dan het samenblijven van deze ouders (Vanhove & Matthijs, 2003b). Aangezien slechts een minderheid van de echtscheidingen vooraf wordt gegaan door een hoog niveau van chronische conflicten, zullen echtscheidingen voor minder kinderen helpen dan dat ze pijn veroorzaken (Amato & Booth, 1997).

Samengevat, al wijst de meerderheid van de studies op negatieve gevolgen van scheidingen, toch vinden een kleiner aantal studies dat een echtscheiding ook positieve gevolgen kan hebben. Indien meerdere onderzoeken expliciet zouden zoeken naar de positieve uitkomsten, dan zou het aantal studies die voordelige effecten van echtscheiding zouden vinden, bijna zeker groter zijn (Amato, 2000).

2.3.5 De invloed van echtscheiding op relationele en seksuele ervaring

Volgens Mertens (1998) kan een echtscheiding zorgen voor een gebrek aan veilige basis, wat kan leiden tot experimenteergedrag, ondermeer op relationeel en seksueel vlak. Wallerstein en Blakeslee (1989) stellen vast dat het gedrag van kinderen met gescheiden ouders vaak in tegenspraak is met hun filosofie van hooggestemde hoop en hoge moraal. Wij stellen vast dat onderzoek naar de relationele en seksuele ervaring bij kinderen van gescheiden ouders op verschillende resultaten botst.

Onderzoek rond de 'attachment theory' wijst erop dat jongeren met gescheiden ouders vroeger starten met

hun relationele en seksuele verkenning dan anderen (Hayashi & Strickland, 1998 zie Vanhove & Matthijs, 2004). Een Brits onderzoek stelt vast dat kinderen van gescheiden ouders op jongere leeftijd hun eerste seksueel contact hebben dan kinderen van niet gescheiden ouders (Kiernan & Hobcraft, 1997 zie Van Peer, 2007). Dit wordt bevestigd door andere onderzoekers. Onder andere Vanhove en Matthijs (2003a; 2004) vinden dat kinderen van gescheiden ouders naast het vroeger ook vaker seksueel actief zijn en meer seksuele partners hebben. Ook Sprague en Kinney (1997 zie Vanhove & Matthijs, 2004) vonden dit terug in hun studie bij 18 tot 25-jarige studenten: de respondenten met gescheiden ouders waren significant seksueel actiever en hadden meer seksuele partners dan de respondenten van intacte gezinnen.

Gabardi en Rosen (1991 zie Vanhove & Matthijs, 2004) constateerden dat ongetrouwde jongvolwassenen van 18 tot 25 jaar met gescheiden ouders naast meer seksuele partners ook meer naar seksuele betrekkingen verlangden dan jongvolwassenen waarvan de ouders nog bij elkaar waren. Bovendien bleek een sterk conflictueuze situatie tussen de ouders te leiden tot een groter aantal seksuele partners. Wallerstein (1991) vond dat jongeren, tot tien jaar na de echtscheiding van hun ouders, vaak korte seksuele relaties hadden. Dit zou volgens haar het resultaat kunnen zijn van het feit dat deze jongeren de neiging hadden om beslissingen in verband met liefde en relaties te verbinden met angst en met grote bezorgdheid verraden of verlaten te worden (Wallerstein, 1991). Qua risicogedrag zouden kinderen van gescheiden ouders vaker seksueel risicogedrag, zoals onveilig vrijen, vertonen (Vanhove & Matthijs, 2003a).

Op het vlak de van relationele ontwikkeling wezen Hepworth en Ryder (1984) erop dat studenten die een echtscheiding van hun ouders meegemaakt hadden, versnelde patronen van verkering ondervonden, en over het algemeen ook meer interesse vertoonden in relaties. Studenten van gescheiden ouders blijken ook een hoger aantal serieuze én losse relaties gehad te hebben dan gemiddeld (Sinclair & Nelson, 1998). De toegenomen onafhankelijkheid van de ouders zou dan kunnen leiden tot een grotere neiging om vroeger relaties aan te gaan (Sprague & Kinney, 1997 zie Vanhove & Matthijs, 2004).

Volgens Gabardi en Rosen (1992) zouden de bevindingen, dat jongeren met gescheiden ouders vroeger starten met hun relationele en seksuele verkenning, misschien verklaard kunnen worden door het feit dat seksuele activiteit één van de wegen is waarlangs deze jongeren intimiteit kunnen ontdekken. Verhoogde

seksuele activiteit zou in zeker mate het gebrek aan emotionele hechting en intimiteit met de ouders vervangen. Een andere verklaring is volgens hen dat deze jongeren op zoek zijn naar het gevoel bij iemand te horen die veel voor hen betekent, om zo gevoelens van verlies, die gepaard gingen met de scheiding van hun ouders, te verlichten (Gabardi & Rosen, 1992).

We stellen vast dat er ook onderzoek is dat de vervroegde seksuele en relationele verkenning bij jongeren met gescheiden ouders, tegensprekt. Zo vonden Renninger en Chambliss (1991) dat er tussen jongvolwassenen met gescheiden ouders en met niet-gescheiden ouders geen significant verschil is in de hoeveelheid seksuele activiteit en de leeftijd waarop ze voor de eerste keer seks hebben.

Corijn (1995) vond ook niet terug dat kinderen van gescheiden ouders sneller een vaste partnerrelatie aangaan

2.3.6 De invloed van echtscheiding op relatiewaarden en seksuele attitudes

De ervaring van een ouderlijke echtscheiding brengt volgens Vanhove en Matthijs (2003b) met zich mee dat de relatiewaarden van jongvolwassenen met gescheiden ouders verschillen vertonen met die van jongvolwassenen uit intacte gezinnen. Een groot aantal kinderen van gescheiden ouders vinden vertrouwen en onvoorwaardelijkheid belangrijk, terwijl een kleiner aantal wederzijds respect belangrijk vindt. Vooral het grotere belang van onvoorwaardelijkheid bij kinderen van gescheiden ouders valt op (11% bij kinderen van gescheiden ouders versus 6% bij kinderen van niet-gescheiden ouders) (Vanhove & Matthijs, 2003b). Anderzijds zouden jongeren met gescheiden ouders significant seksueel permissiever zijn dan jongeren met gehuwde ouders. Dit seksueel permissief zijn slaat op de mate waarin men akkoord kan gaan seks te kunnen hebben met iemand die men niet zo goed of lang kent en eigenlijk niet liefheeft. Waar 34% van de jongeren met gescheiden ouders seksueel toleranter is, is dit slechts bij 22% van de jongeren met niet-gescheiden ouders (Vanhove, 2003). De relatie- en seksualiteitsbeleving van jongeren en hun attitudes betreffende huwelijk en echtscheiding zouden verbonden zijn met elkaar. Seksuele permissiviteit zou samen hangen met een hogere aanvaardbaarheid van echtscheiding. Zo zullen jongeren die eerder tolerant zijn op het gebied van seks meer openstaan voor alternatieve leefvormen, zoals ongehuwd samenwonen. Seksueel permissieve studenten vinden bovendien seksuele ontrouw in mindere mate een reden tot scheiden dan hun

seksueel meer traditionele medestudenten. Voor jongeren die de exclusieve band tussen seksualiteit en een romantische relatie loskoppelen, kan seks eventueel zonder liefde tussen de partners, maar een liefdesband hoort toch bij een langdurige relatie. Een langdurige relatie dient nog steeds te voldoen aan de idealen van de romantische liefde, zonder dat een huwelijk hierbij noodzakelijk is (Vanhove & Matthijs, 2003b). De kans is volgens Vanhove en Matthijs (2003b) dan ook groot dat jongeren met een niet-traditionele kijk op seks en relaties een andere relatietoekomst tegemoet gaan dan de seksueel minder permissieve jongeren. Vanhove en Matthijs (2003b) verwachten dat ze minder zullen huwen (en dus meer zullen gaan samenwonen) en, als ze dan toch huwen, ook vaker zullen scheiden.

2.4 Besluit

We kunnen besluiten dat er voornamelijk onderzoek gedaan is naar de ervaringen en attitudes omtrent relaties en seksualiteit. Betreffende de beleving vinden we een lacune in het onderzoek. Wat eveneens opvalt is dat onderzoek naar jongvolwassenen niet altijd voorhanden is, waardoor we ons vaak hebben moeten richten tot onderzoek bij jongeren of onderzoek in het buitenland. Betreffende de invloed van een echtscheiding komen tegenstrijdige resultaten naar voor.

HOOFDSTUK 3: METHODOLOGIE

3.1 Probleemstelling

Dat echtscheiding een actueel thema is, blijkt uit de toenemende media aandacht en het wetenschappelijk onderzoek hieromtrent. Het belang van dit thema wordt tevens bevestigd door grootschalig onderzoek dat in Vlaanderen in 2007 gestart is, 'Scheiding in Vlaanderen', dat de diverse oorzaken, gevolgen en processen van echtscheiding in kaart wil brengen. Dit onderzoek is een samenwerking tussen de universiteiten Gent en Antwerpen, de Katholieke Universiteit Leuven, de Vrije Universiteit Brussel en de Studiedienst Vlaamse regering.

Zoals reeds aangehaald in de literatuurstudie komen echtscheidingen steeds meer voor. Uit onderzoek blijkt dat wanneer ouders uit de echt scheiden, dit gevolgen kan hebben voor de kinderen (o.a. Sinclair & Nelson, 1998; Wallerstein, Lewis & Blakeslee, 2000; Spruijt, 2004; Amato, 2001; Vanhove & Matthijs 2003a; 2003b). Voorgaand onderzoek concentreerde zich voornamelijk op de attitude en ervaring omtrent relaties en seksualiteit (o.a. Vanhove, 2003; Elchardus, 1999; Van den Eijnden, 2004; Rutgers nisso groep, 2005). Er is echter nog een leemte binnen het huidig onderzoek met betrekking tot de beleving van relaties en seksualiteit. Op vlak van seksualiteitsbeleving wordt relatief meer aandacht besteed aan jongeren uit het secundair onderwijs, maar veel minder aan jongvolwassenen (Vanhove & Matthijs, 2004). Vanuit dit gegeven willen we nagaan hoe jongvolwassenen met gescheiden ouders hun intieme partnerrelatie, hun eigen seksualiteit en de seksualiteit met hun partner beleven. Aangezien deze onderzoeksvraag gebaseerd is op leemtes binnen het huidig onderzoek omtrent relaties en seksualiteit zal ons onderzoek exploratief en beschrijvend van aard zijn. Bij kwalitatief beschrijvend onderzoek gaat het om het benoemen en inventariseren van karakteristieken. Vanuit het gezichtspunt van de betrokkenen worden gevoelens, belevingen, ervaringen en betekenisverleningen in kaart gebracht (Baarda, de Goede & Teunissen, 2005). Kwalitatief onderzoek wordt gebruikt wanneer men gegevens in de diepte en in detail wil bestuderen en zorgt voor een veelheid aan informatie over een kleine groep respondenten. Dit zorgt ervoor dat de mate waarin de respondenten begrepen worden groter is, maar reduceert ook tevens de generaliseerbaarheid van de resultaten (Patton, 2002).

3.2 Onderzoeksmethodologie

Inzicht in relaties en seksualiteit is beperkt omdat veel onderzoek naar deze onderwerpen kwantitatief van aard is. Dit soort onderzoek biedt weinig ruimte voor nuances en diepgang en kijkt te weinig naar achterliggende motieven en oorzaken (van den Eijnden, 2005). Aangezien er nog weinig geweten is over de relatie- en seksualiteitsbeleving bij kinderen met gescheiden ouders en kwalitatief onderzoek aangewezen is in situaties waarin we willen exploreren welke betekeniswereld er ligt achter interacties, sociale relaties, gedragingen, houdingen, gevoelens en ervaringen (Maso & Smaling, 1998), hebben we geopteerd voor het afnemen van kwalitatief open interviews. Bij het open interview exploreert de interviewer vragenderwijs gespreksonderwerpen om te ontdekken hoe de geïnterviewde tegen bepaalde dingen en/of personen aankijkt (Baarda, et al, 2005). De interviewer peilt hier vaak naar feiten, houdingen, gedragingen en belevingen. Het is hierbij belangrijk dat de geïnterviewde de mogelijkheid heeft om zijn of haar antwoorden te nuanceren (Billiet & Waege, 2001) en dat de geïnterviewde het gevoel krijgt dat zijn antwoord acceptabel en waardevol is (Baarda, et al, 2005).

Binnen het open interview kan men verschillende soorten onderscheiden. Voor dit onderzoek hebben we geopteerd voor een iets meer gestructureerde vorm van het open interview, namelijk het semi-gestructureerd individueel interview. Hier liggen niet enkel de topics maar ook de belangrijkste vragen en in principe ook de volgorde vast. Vaak worden bij elk topic nog enkele trefwoorden geselecteerd die de basis van de 'door-vragen' zijn. Deze komen meestal spontaan aan de orde in de loop van het interview of, wanneer dit niet gebeurt, kunnen ze door middel van een open vraag aan de respondent worden voorgelegd (Baarda, et al., 2005). De interviewtopics bieden enkel het vertrekpunt van waaruit het verdere interview wordt opgebouwd. Het voordeel om met topics te werken is dat de onderzoeker niet helemaal afhankelijk is van de thema's die door de respondent worden aangereikt, maar de respondent anderzijds toch voldoende eigen inbreng in het interviewgesprek heeft (Rubin & Rubin, 1995). Anderzijds geeft het de onderzoeker de mogelijkheid om in te spelen op nieuwe interessante gespreksonderwerpen die tijdens het interview naar voor komen en biedt het ruimte voor onvoorziene en flexibele gebeurtenissen (Baarda, de Goede & van der Meer-Middelburg, 1996). Semi-gestructureerde interviews worden dus gekenmerkt door

een zekere flexibiliteit (Rubin & Rubin, 1995). Meerdere onderzoekers vinden deze flexibele manier van gegevensverzameling een groot pluspunt aangezien dit toelaat snel informatie te verzamelen over diverse onderwerpen en het de onderzoeker de gelegenheid geeft door te vragen (Baarda et al., 1996; Maso & Smaling, 1998; Billiet & Waage, 2001). Hierdoor kan men zowel verticaal (verschillende facetten van een onderwerp) als horizontaal (aanverwante onderwerpen van een topic) dieper ingaan op topics, houdingen, gedragingen, belevingen (Billiet & Waage, 2001).

3.3 Instrument

In dit onderzoek werd gebruik gemaakt van een topiclijst die als lijdraad gebruikt werd tijdens het afnemen van de interviews (zie bijlage 1). Hierbij werd een onderscheid gemaakt tussen 3 hoofdtopics, namelijk echtscheiding, relaties en seksualiteit. Binnen deze hoofdtopics zijn er trefwoorden die gebaseerd zijn op reeds bestaande literatuur of trefwoorden waarover we meer willen te weten komen, maar waarrond nog geen onderzoek gedaan is. Bij het opstellen van de topiclijst werd rekening gehouden met de (psycho)logische volgorde. Zo kwamen eerst de meer neutrale en daarna pas de moeilijkere of gevoelige onderwerpen aan bod en werd eveneens rekening gehouden met de chronologische volgorde (Baarda, et al. 2005). De topiclijst begon met het bespreken van de echtscheiding en de beleving hiervan door de respondenten. We achten dit belangrijk omdat de visie op, de beleving van en het gevoel van verwerking van de echtscheiding, volgens ons mogelijk de invloed die de echtscheiding op hen heeft gehad en/of nog steeds heeft, kan beïnvloeden. We baseren ons hiervoor op onderzoek van Vanhove en Matthijs (2003b) die vonden dat wanneer kinderen hun ouderlijk huwelijk omschrijven als ongelukkig en conflictueus, de scheiding minder negatieve gevolgen zal veroorzaken dan het samenblijven van de ruziënde ouders. Bij een laag conflictniveau zou de omgekeerde redenering gelden (Vanhove & Matthijs, 2003b). Ook wouden we te weten komen met wie de respondenten konden praten over de scheiding om een beter zicht te krijgen op hun verwerking van de scheiding. Onder het topic relaties werd nagegaan wat hun relatiegeschiedenis is en hoe relaties meestal bij hen gestart worden. Dit werd nagegaan omdat uit onderzoek blijkt dat studenten met gescheiden ouders een hoger aantal serieuze én losse relaties hebben dan gemiddeld (Sinclair & Nelson, 1998). Ook de visie van de respondenten over relaties en hun mening over monogamie werd besproken

omdat voorgaand onderzoek aangeeft dat de ervaring van de ouderlijke scheiding ervoor zou zorgen dat de relatiewaarden van jongvolwassenen met gescheiden ouders zou verschillen vertonen met die van jongvolwassenen uit intacte gezinnen (Vanhove & Matthijs, 2003b). Tevens werd de huidige of laatste relatie uitgebreider besproken en werd de vergelijking gemaakt met een ideale relatie om hun beleving omtrent hun huidige relatie en hun visie op relaties beter in kaart te kunnen brengen. Vervolgens stelde ik ze ook vragen rond hun visie op samenwonen en trouwen omdat blijkt dat kinderen van gescheiden ouders minder geloven in romantische liefde (Jacobs, 1999 zie Herbots, 2004), minder van plan zijn zelf te huwen (Vanhove & Matthijs, 2003a; 2003b) en minder optimistisch zijn over de slaagkansen van een eventueel huwelijk (Vanhove, 2003). Tot slot werd hen gevraagd of ze dachten dat de scheiding van hun ouders een invloed gehad heeft of heeft op hun relaties. Het laatste grote topic was seksualiteit. Hier werd hun visie op, ervaring met en beleving van seks bevraagd, evenals hun visie op en gebruik van anticonceptie. Uit onderzoek komt namelijk naar voor dat kinderen van gescheiden ouders vaker seksueel actief zijn, méér seksuele partners hebben, een grotere seksuele permissiviteit hebben en méér seksueel risicogedrag vertonen zoals onveilig vrijen (Vanhove & Matthijs, 2003a). In voorgaand onderzoek hieromtrent werd echter weinig aandacht besteed aan de beleving van seksualiteit en anticonceptie. Dit is iets wat wij in ons onderzoek wel proberen nagaan.

3.4 Procedure

De geïnterviewden zijn gerekruteerd via de sneeuwbal methode. Hiervoor werd een mail gestuurd naar kennissen en vrienden met de vraag of zij mensen kenden die aan enkele criteria voldeden en die bereid zouden kunnen zijn om mee te werken aan dit onderzoek (zie bijlage 2). De voorwaarden om aan het interview te mogen meedoen waren; tussen 18 en 25 jaar zijn, hetero zijn, gescheiden ouders hebben, hogere studies volgen en een relatie hebben of gehad hebben van minimum zes maanden. Deze voorwaarden zijn gesteld om een zo homogeen mogelijke onderzoeksgroep te hebben die toeliet om op al onze topics in te gaan. De mogelijke respondenten werden vervolgens een mail gestuurd waarin ik mezelf voorstelde en hoe ik hun emailadres had verkregen (zie bijlage 3). De titel en het opzet van het thesisonderzoek werd vermeld, evenals de voorspelde duur van het interview en de criteria waaraan ze moesten voldoen. Er werd hen

gevraagd terug te mailen indien ze bereid waren mee te werken aan het onderzoek. Als dit het geval was, zochten we naar een datum en tijdstip waarop we allebei beschikbaar waren. Na het interview werd aan de geïnterviewden gevraagd of zij nog mogelijke respondenten kenden.

Vooraleer de interviews werden afgenomen van de respondenten is er een proefinterview geweest met één van de medewerkers van Sensoa. Dit heeft geleid tot enkele aanpassingen in de topiclijst en heeft ervoor gezorgd dat er meer duidelijkheid kwam over wanneer er doorgevraagd moest worden bij het afnemen van de werkelijke interviews.

Een interview duurde gemiddeld één uur twintig minuten, met een maximum van twee uur dertig minuten en een minimum van één uur. Drie van deze interviews werden afgenomen op het kot van de geïnterviewden, zes ervan bij één van de ouders en één op een openbare plaats. De keuze van de plaats van het interview werd overgelaten aan de respondenten. De interviewintrodactie bestond uit het herhalen van het thesisonderwerp en uitleg over het verloop van het interview. Eveneens werd aangegeven dat sommige vragen misschien wat moeilijker zouden liggen en dat ze hier zeker niet moesten op ingaan indien ze er zich niet goed bij voelden. Ook werd verteld dat alle gegevens geanonimiseerd zouden worden en werd hen de toestemming gevraagd om het gesprek op te nemen. Het interview zelf begon met het bevragen van enkele demografische variabelen vooraleer over te gaan naar de topiclijst.

3.5 Onderzoekspopulatie

De onderzoeksgroep bestond uit tien personen; vijf vrouwen en vijf mannen. Drie van de vijf vrouwen en vier van de vijf mannen hadden op het moment van het interview een relatie. De leeftijd van de geïnterviewden varieerde van 19 tot 23 jaar, allen waren bezig aan een hogere opleiding.

code	geslacht	leeftijd	# jaar ouders gescheiden	momenteel een relatie
V1:	Vrouwelijk	23	6 jaar	Ja
V2:	Vrouwelijk	23	18 jaar	Ja

V3:	Vrouwelijk	23	9 jaar	Nee
V4:	Vrouwelijk	19	17 jaar	Ja
V5:	Vrouwelijk	19	16 jaar	Nee
M1:	Mannelijk	23	4 jaar	Nee
M2:	Mannelijk	22	17 jaar	Ja
M3:	Mannelijk	22	16 jaar	Ja
M4:	Mannelijk	19	7 jaar	Ja
M5:	Mannelijk	20	8 jaar	Ja

3.6 Gegevensverwerking

Aangezien de fases van gegevensverzameling en -verwerking in kwalitatief onderzoek onmogelijk strikt van elkaar te scheiden zijn, zullen ze hier kort samen besproken worden (Baarda et al., 2005). De interviews werden digitaal opgenomen. Aan het opnemen van een interview zijn zowel voor- als nadelen verbonden. De nadelen zijn dat het de controle en machtspositie van de interviewer kan bevestigen en het gevoel van anonimiteit doorbroken kan worden, wat voor een geremdheid bij de respondent kan zorgen (Fowler & Mangione, 1985). De mogelijkheid het interview naderhand uit te schrijven is een groot voordeel omdat het ervoor zorgt dat de onderzoeker zich volledig kan concentreren op het gesprek en de respondent (Billiet & Waege, 2001). Het is wel noodzakelijk om de anonimiteit te verzekeren bij het begin van het interview (Baarda et al., 2005).

Bij het transcriberen van de interviews werd alles zo letterlijk mogelijk uitgetypt. Letterlijke transcriptie is nodig om de juiste bewoordingen te kunnen weergeven en als onderzoeker zoveel mogelijk interpretaties achterwege te laten. Stukken die onverstaaanbaar waren, werden aangeduid met '(?)', pauzes met '...'. Non-verbale signalen werden weggelaten en eigennamen werden vervangen door een eerste letter om de anonimiteit te waarborgen.

De transcripten werden aan een beschrijvende analyse onderworpen. Voor de verwerking van de gegevens werden in de eerste plaats de transcripten meermaals gelezen en werd alle irrelevante informatie weggelaten. Daarna werd de tekst opgedeeld in fragmenten, zodat ieder fragment informatie gaf over

slechts één onderwerp en werd een label gezocht dat kenmerkend is voor elk tekstfragment. Een label is een woord dat een samenvatting van de analyse-eenheid is. Een fragment kan ook meerdere labels krijgen. Bij het labelen moest er op gelet worden dat er geen interpretaties gemaakt worden. In een tweede stap werden de losse labels zo geordend dat rekening gehouden werd met onderlinge verschillen en overeenkomsten qua inhoud. Eens de labels geordend waren, werd op zoek gegaan naar thema's (Baarda, et al., 2005). Deze zullen worden voorgesteld in de resultaten.

HOOFDSTUK 4: RESULTATEN

4.1 Beleving van de echtscheiding

De reden tot echtscheiding was meestal dat één van de ouders van de respondent een nieuwe relatie had. De echtelijke relatie werd door de respondenten op een verschillende manier beleefd. Drie groepen kunnen onderscheiden worden. Eén groep geeft aan dat de relatie gewoon niet meer goed ging. *“Daar kan ik heel simpel over zijn. Ik heb die eigenlijk nooit echt gelukkig samen gezien”* (M4). Dit wordt afgeleid uit duidelijke aanwijzingen: *“Het was wel vrij duidelijk: ze sliepen allang niet meer bij elkaar, bijvoorbeeld mijn vader sliep op zijn werkkamer en ze communiceerden niet meer met elkaar. Ik denk zelfs dat mijn moeder gewoon brieven op zijn bureau achterliet”* (M1).

Een tweede groep heeft het idee dat de relatie voor de scheiding nog vrij goed was, met minder duidelijke aanwijzingen dat ze teleooring: de ouders maakten geen of weinig ruzie. Wel kwamen enkele subtielere aanwijzingen naar voor: *“Papa ging nooit meer mee op vakantie, was nooit thuis 's avonds, maar op zich hebben zij daar nooit iets van laten blijken. Ze probeerden nooit in ons zicht ruzie te maken of zo”* (V3).

We vinden ook een derde groep terug die zich niet meer kan herinneren hoe de relatie van hun ouders was voor de scheiding, omdat ze nog te jong waren.

Het verloop van de scheiding verliep meestal eerder moeilijk, waarbij de ouders voornamelijk niet overeenkwamen over materiële dingen, of over de regeling over de kinderen. *“Ze zijn vooral aan het vechten over dat huis dat ze willen verkopen omdat daar veel geld van mijn vader in zit”* (M1). *“Het waren vooral die spanningen en dat conflict en alle twee hun gelijk willen halen op het vlak van wie ziet wie wanneer”* (M2). De scheidingen die wel vlot verliepen, kenmerken zich door de afwezigheid van conflicten en de aanwezigheid van eenzelfde doel. *“Mijn ouders hebben nooit ruzie gemaakt. Ze waren eerst naar een rechter gegaan die geen co-ouderschap wou terwijl mijn ouders dat alle twee wel wouden, dus is die procedure opnieuw gestart”* (V5). Het valt op dat wanneer de scheiding van de ouders niet onverwacht was, de respondenten aangeven dat de scheiding moeilijk verliep.

Over hoe de relatie enkele jaren na de scheiding is, kunnen we twee groepen onderscheiden. Een eerste

groep respondenten waarvan de ouders weer beter overeenkomen en waarbij sommigen zelfs op een vriendschappelijke manier met elkaar omgaan. *“Die praten als normale volwassen mensen tegen elkaar, er is geen ruzie meer of zo”* (M4). *“Ze komen nu echt goed overeen, ook op mijn verjaardag gaan we samen eten met hun twee en kunnen die een hele avond babbelen”* (V2). Hiernaast zien we een tweede groep respondenten waarvan de ouders nog steeds niet overeenkomen, wat zich uit in slechte communicatie. *“Die zien elkaar nooit, die spreken elkaar nooit, dat is altijd zo via mij en mijn zus als er iets te bespreken valt over één of ander financieel ding”* (V4).

Bijna alle respondenten hebben het gevoel over de echtscheiding te kunnen praten met één van hun ouders en sommigen met allebei. Dit praten over de echtscheiding is echter iets wat een groot deel van de respondenten niet doet. *“Ik vermijd eigenlijk om daarover te praten, dat zou gewoon voor problemen zorgen. Ik denk het verleden is het verleden”* (M5). *“Ik kan daarover praten, maar ik vind dat niet plezant omdat hun schuldgevoel dan altijd naar boven komt”* (M4).

Slechts enkele respondenten die het moeilijk gehad hebben met de scheiding geven aan hulp te hebben gezocht bij een psycholoog. *“Op een bepaald moment had ik het daar super moeilijk mee en ben ik daar ook voor naar een psycholoog geweest”* (V1).

Sommige respondenten geven ook aan dat ze het gevoel hebben dat leeftijdsgenoten zonder gescheiden ouders hen niet begrijpen en er daarom liever niet met hen over praten. *“Ik haat praten over de scheiding van mijn ouders met mijn vriendinnen die dat niet meegemaakt hebben, ik doe dat niet, ik heb dat vaak geprobeerd maar die begrijpen dat echt niet”* (V1).

4.2 Verwerking en gevolgen van de echtscheiding

Wanneer gepeild wordt naar de verwerking van de scheiding vinden we twee groepen: een groep die het gevoel heeft niet veel te hebben afgezien en een groep die het wel moeilijk heeft gehad met de scheiding. Dit lijkt niet af te hangen van de kwaliteit van de relatie van de ouders voor of tijdens de scheiding. Zowel respondenten waarvoor de scheiding verwacht als onverwacht was, kunnen veel of weinig geleden hebben onder de scheiding. *“Ik heb dat totaal niet zien aankomen ... Achteraf gezien heb ik er weinig van afgezien”* (V3). *“Dat was een gigantische klap voor mij en mijn broer ... Ik had het daar op een moment super moeilijk mee en ben dan*

ook naar een psycholoog geweest” (V1).

Een deel van de respondenten geeft aan dat ze het moeilijk gehad hebben met het feit dat één ouder de ander heeft gekwetst door weg te gaan voor een andere persoon, wat die ouder dan ook vaak op een gegeven moment in hun leven kwalijk is genomen. *“Ik heb hem wel heel erg kwalijk genomen dat hij mama heel veel pijn heeft gedaan en onrespectvol heeft behandeld” (V3).* Enkele respondenten vertellen dat de scheiding ervoor gezorgd heeft dat ze een betere of minder goede band hebben met hun ouders of met één van hen. *“Ik denk dat ik vooral een goede band heb met mijn mama, wat ook normaal is aangezien ik constant bij haar zit” (M3).* Ook lijkt naar voor te komen dat sommige respondenten hun ouders willen beschermen. *“Als puber heb ik altijd een erg beschermende reflex gehad ten opzichte van mijn vader” (V2).*

Andere respondenten hebben het vooral moeilijk gehad met de gevolgen van de scheiding, bijvoorbeeld dat één van de ouders hierdoor is beginnen drinken. *“Ik heb er weinig van afgezien, ik heb meer problemen gehad met mama die is beginnen drinken door de scheiding en dat is wel zwaar geweest” (V3).* Ook het zich telkens aanpassen aan een wisselende thuissituatie was voor een groep respondenten niet gemakkelijk. *“Waar ik het wel moeilijk mee had, is zo de hele tijd het over en weer gaan: in elk gezin hebt ge zo bepaalde regels en een manier van opvoeden en hoe dingen werken” (M2).*

Verder valt op dat enkele respondenten, waarvan de ouders ruzie hebben gemaakt voor of tijdens de scheiding het nog steeds moeilijk hebben met conflicten. *“Gewoon toen dat het slecht ging, was dat soms iedere dag ruzie en daardoor kan ik er nog altijd niet tegen als iemand tegen mij roept” (M4).*

Bijna alle respondenten vinden dat de echtscheiding van hun ouders een invloed heeft op hun eigen relatie of op het beeld dat ze hierover hebben. Zo zijn ze in het algemeen vrij nuchter over de kans dat ook hun relatie kan mislopen. *“We weten het, het kan mislopen. Ja, daar houden we echt wel rekening mee” (V2).* Hiernaast wordt door een groep respondenten aangegeven dat de scheiding hen veeleisender en kritischer gemaakt heeft in hun relaties. *“Ik denk dat ik op zoek ben naar de perfectie ook omwille van mijn ouders” (V3).* *“Ik denk dat het wel mijn kritische houding daar tegenover heeft helpen tot stand brengen” (M4).* Een grotere onzekerheid in hun relaties is ook iets wat meerdere keren terug komt. *“Ik ben soms heel onzeker, als het zo op trouw aankomt ... Ik had het daar altijd moeilijk mee ... Maar voor mij is dat zo, misschien ook door vroeger, ik denk dan altijd het ergste.*

Wat als hij dat meisje kei fijn vindt en fijner dan mij, dan werd ik bang en was ik heel onzeker” (V2).

4.3 Relationele ervaring

Wanneer de respondenten iemand leuk vinden, wordt door de meerderheid pas het initiatief genomen wanneer zij het gevoel hebben dat dit van de twee kanten komt. *“Ik ga wel initiatief nemen maar het mag ook niet alleen van mijn kant komen” (V1).* De respondenten die beweren geen initiatief te nemen en af te wachten, hebben wel allemaal eens initiatief genomen in een vorige relatie. De belangrijkste aanleiding om een relatie te beginnen is verliefd zijn of iets voelen voor die persoon. *“Ik moet echt daar heel erg verliefd op zijn” (V2).* *“Er moet iets zijn, ge kunt dat eigenlijk niet uitleggen maar er moet iets zijn en nadien wordt ge dan misschien verliefd” (M5).* Andere voorwaarden die naar voor komen zijn op een zelfde manier in het leven staan, bepaalde karaktereigenschappen die aanwezig moeten zijn, en je aangetrokken voelen tot die persoon.

De meningen zijn verdeeld over hoe je weet dat je in een relatie zit. Een groep spreekt pas van een relatie als erover gepraat is. *“Als die vraagt hebben wij een relatie? en ik zeg ja en hij zegt ja. Dus pas als het echt is bevestigd” (V3).* Een andere groep geeft aan dat hierover niet gepraat wordt, maar dat dit eerder een gevoel is.

Een serieuze relatie wordt door veel van de respondenten bepaald door de duur van de relatie of door bepaalde relatiekenmerken. Deze relatiekenmerken zijn verschillend voor de respondenten. *“Ik denk dat als ge afspraken begint te maken over uw relatie” (V2).* *“Een serieuze relatie is volgens mij dat ge een perfect evenwicht hebt en dat ge allebei hetzelfde idee hebt van wat ge wilt en dat ge daarmee verder wilt” (V4).* Deze duur varieert van relatie tot relatie. Enkele respondenten geven aan dat een relatie voor hen vanaf het begin serieus is: *“Meestal is dat bij mij al serieus van als dat begint” (M4).*

Alle respondenten erkennen dat een relatie een invloed heeft op henzelf. *“Of dat een invloed heeft, dat hoop ik en dat zal ook wel” (M2).* Een relatie kan vooral de mate waarin ze zich zeker voelen, beïnvloeden en kan daarenboven een emotionele invloed hebben. Dit kan zowel negatief als positief zijn. *“Ja, het probleem is dat als ik geen relatie heb, dan begin ik heel hard te twijfelen en dan kom ik in die onzekerheidsfase” (V1).* *“Ik voel mij vaker*

zelfzekerder als ik alleen ben dan als ik in een relatie ben” (V3). “Ik denk wel als ge een relatie hebt en dat gaat slecht, dan kunt ge u daar ook wel kei slecht van voelen terwijl als het dan leuk is, dat ge u heel goed voelt, dus ik denk dat ge zo meer in van die golven zit in uw emotioneel leven dan. Terwijl als ge geen relatie hebt, dan is alles gewoon een beetje gewoon” (V5).

4.4 Seksuele ervaring

Zowel wat de eerste kus betreft als de eerste keer geslachtsgemeenschap, kunnen we twee groepen onderscheiden. Voor één groep was het een positieve ervaring, voor de andere was het geen speciale of zelfs een minder aangename ervaring. *“Dat kon wel beter. Dat was echt het wasmachine effect eigenlijk” (V2).*

Orale seks heeft bij de meerderheid van de respondenten rond dezelfde periode als geslachtsgemeenschap plaats gevonden. Meestal iets erna omdat het als intiemmer ervaren wordt. *“Orale seks, ja dat kan wel leuk zijn maar dan vind ik wel dat ge mekaar dan wel al heel goed moet kennen, want ik vind dat toch wel intiem” (V5).* Het wordt voornamelijk als leuk ervaren, al gaat het voor sommige respondenten wel gepaard met enige onzekerheid. *“Ik ben daar gewoon onzeker in. Ik denk altijd, doe ik dat wel goed” (V1).* Orale seks wordt vooral graag gekregen, al is er ook een groot aantal respondenten dat het ook graag geeft. *“Ik vond dat plezant, alle twee, zowel het krijgen als geven, ik vond dat plezant om haar te zien genieten” (M2).* Voorspel neemt een belangrijke plaats in, hoewel het er niet altijd bij moet zijn voor de meeste respondenten. Het zorgt voor betere seks, is goed om zin te krijgen en kan overgeslagen worden als er al genoeg zin is. *“Vrouwen hebben geen goesting omdat ze in bed gaan liggen, mannen wel vaak en dan moet dat gebeuren ... Als ge alle twee goesting hebt, mag je dat gerust overslaan” (V3).*

Voor een groep respondenten is manuele of orale seks een belangrijke en geprefereerde manier om tot een orgasme te komen. Anderzijds is voor een groot aantal respondenten geslachtsgemeenschap fysiek meer bevredigend. Emotioneel gezien geniet geslachtsgemeenschap duidelijk de voorkeur, waarbij vooral belang gehecht wordt aan het fysiek contact, het kijken naar elkaar en het kussen tijdens de seks. *“Als ge zo hevige seks hebt of zo, vind ik het echt wel fijn dat ge mekaar goed voelt en dat ge dan kust, dat vind ik ook heel fijn en echt zo intens naar elkaar kijken” (V2).*

Enkele respondenten hebben ervaring met anale seks, dat evenwel niet als zo leuk ervaren werd. De meeste respondenten staan er wel voor open. *“Als ge dan nu al lang samen zijt en uw vriend wil dat eens proberen, misschien wel als dat geen pijn doet”* (V5).

Masturbatie wordt ervaren als leuk en ontspannend, waardoor het meer in stressperiodes gedaan wordt. *“Als ge examens hebt is dat wel ontspannend”* (V4).

Op het vlak van anticonceptie blijkt dat men de eerste keer vooral een condoom gebruikte. Het valt op dat vaak in het begin van een relatie een condoom gebruikt werd en dat er daarna werd overgeschakeld naar de pil. *“We hebben eerst condooms gebruikt ... ik denk dat we een maand of zo samen waren toen ik aan de pil begon”* (V2). In sommige relaties namen de vrouwen van in het begin de pil en werd het condoom direct achterwege gelaten.

Binnen hun relaties hebben een groep respondenten al een risico op soa en/of HIV genomen door seks te hebben zonder condoom ondanks één van de twee al eerder onbeschermd seks had met iemand anders en zich niet had laten testen. Ook de respondenten die seks hebben zonder een serieuze relatie, hebben niet altijd een condoom gebruikt. *“Dat is mijn grote fout, ik gebruik bijna nooit een condoom”* (V1). De reden die gegeven wordt voor het niet gebruiken van een condoom is in de eerste plaats de inschatting dat er geen risico is. *“Het is niet dat zij met jan en alleman naar bed ging en mijn seksuele ervaring was ook vrij beperkt dus voor soa was er in ons ogen niet een echt risico”* (M2). Andere redenen zijn: er niet aan denken, het niet ter sprake durven brengen, schrik hebben dat het de sfeer zou wegnemen, geen condoom voorhanden. Het condoom wordt ook als minder prettig ervaren. *“Ik vind ten eerste, dat doet de sfeer zo wel wat weg en gewoon dat voelt niet zo goed”* (M4). Over wie verantwoordelijk is voor een condoom zijn de meningen verdeeld. Dit wordt gezien als de verantwoordelijkheid van de jongen of als een gedeelde verantwoordelijkheid.

4.5 Relationele attitudes

Voornamelijk kenmerken van vriendschap, zoals goed kunnen praten en goed overeenkomen, en verliefdheid zijn aspecten die de respondenten als positief in hun relatie ervaren hebben. Negatieve aspecten zijn vooral een verschillende visie op het leven hebben en over sommige dingen niet voldoende kunnen

praten. De ideale relatie is iets wat volgens een deel van de respondenten niet bestaat. Verder blijkt dit voor alle respondenten anders te zijn, al blijken voldoende vrijheid, een toekomstperspectief hebben samen en intieme gevoelens voor elkaar hebben hier toch een belangrijke rol in te nemen.

Wanneer gepeild wordt naar belangrijke waarden in een relatie krijgen we erg verschillende antwoorden. Eerlijkheid, trouw, respect, vrijheid en vertrouwen lijken echter voor een grote groep toch belangrijk te zijn. Bij ontrouw merken we een verschil tussen respondenten die het seksueel contact eerder als bedrog zien en zij die vooral een emotionele band met iemand anders als ontrouw beschouwen. *“Als die zo in zijn gedachten meer bij iemand anders is dan bij u. Als die gewoon ook een grotere band heeft met die persoon”* (M4). Onder de fysieke vorm van ontrouw wordt kussen en seks verstaan. Ook niet fysieke vormen van ontrouw worden vernoemd zoals berichten en e-mails sturen. *“Moest die echt zo achter mijn rug e-mails of berichtjes of zo sturen naar een ander meisje en er echt mee flirten dan zou ik dat ook al als ontrouw beschouwen, gewoon als het echt al ver gaat”* (V2). Het vergeven van ontrouw hangt af van de relatie, van wat er gebeurd is en wat de omstandigheden waren. *“Dat is relatief, dat hangt af van de relatie, de persoon, de tijd dat ge daarmee zijt, veel dingen eigenlijk”* (M2). Zo is onder invloed zijn (van bijvoorbeeld alcohol) een verzachtende omstandigheid en zal onder invloed kussen door de respondenten meestal vergeven worden. Nuchter kussen met iemand die je kent is al moeilijker te vergeven. *“Ik denk dat ik het makkelijker zou vinden moest die nu echt met een doodvreemd meisje in een zatte bui zo die eens binnen gedaan hebben dan moest die met een meisje dat hij al heel lang kent bijvoorbeeld of waarvan ik weet dat hij dat een aantrekkelijke vindt of zo of dat hij die echt fijn vindt of er echt iets voor zou voelen, zou ik daar wel veel meer problemen mee hebben”* (V2). Wanneer het over seks gaat, is het nog moeilijker om dit te vergeven. Dit valt vooral op bij een deel van de vrouwelijke respondenten die er zeker van zijn dit niet te kunnen vergeven. *“Als hij seks heeft met iemand anders is het direct gedaan”* (V2). Verliefdheid, daarentegen, wordt door de meesten begrepen, maar wanneer de partner ontrouw is geweest met iemand waarvoor ze bovendien gevoelens hebben, lijkt het voor een deel van de respondenten veel moeilijker om nog aan hun relatie te werken. *“Ik weet dat het realistisch is, dat je op een bepaald moment in je leven dat je gevoelens krijgt voor iemand anders”* (V1). *“Als er gevoelens zijn dan is het gedaan, dan kunt ge niks meer hopen, ge kunt niks meer beginnen of verder gaan, er is geen hoop meer”* (M5).

Het blijkt overigens dat de helft van onze respondenten al ervaring hebben met ontrouw, zelf of ontrouw

van hun partner.

Bijna alle respondenten willen in de toekomst samenwonen. Enkelen zien hier wel moeilijkheden in. *“Ik denk dat samenwonen echt een uitdaging is”* (M4). De visie van de respondenten over trouwen is meer verdeeld. Vrouwelijke respondenten willen dit liever dan de mannelijke, al dacht een deel van de vrouwelijke respondenten hier vroeger anders over. *“Ik heb lang gedacht van nee, maar ik begin meer en meer te denken, waarom zou ik het niet zelf proberen”* (V1). Dit trouwen doen ze niet met de gedachte dat het voor altijd is, maar op het moment dat ze trouwen willen ze dit wel geloven. De mannen daarentegen hebben veel minder de behoefte om te trouwen of willen het helemaal niet. *“Trouwen, dat hoeft voor mij niet”* (M1). *“Trouwen zie ik totaal niet zitten eigenlijk”* (M3). De meerderheid van de respondenten gelooft dat er een kans is dat je voor altijd bij dezelfde persoon blijft of wil dit geloven. Dit wordt echter wel gezien als iets dat veel moeite kost. *“Ik geloof daar in, maar dan gaat ge sowieso wel een paar zware problemen moeten overwinnen”* (M4).

4.6 Seksuele attitudes

Seks wordt door de meerderheid van de respondenten gezien als alles meer dan kussen. *“Gewoon kussen is voor mij geen seks. Echt seks is voor mij als ge elkaar aan borsten, vagina, piemel, rug, bevredigt en stimuleert en een erotische massage is voor mij ook al seks”* (M2).

Onder goede seks worden vooral twee dingen verstaan; wanneer ze het beiden leuk vinden of wanneer ze er met hun hoofd bij zijn. *“Dat ge gewoon even alles vergeet denk ik, dat ge zo niet bezig zijt met dat ge binnen 20 min naar de tandarts moet”* (M4). *“Als ge ervan genoten hebt zeker en als zij ook genoten heeft natuurlijk”* (M1). Klaarkomen is voor de meeste respondenten niet nodig om van goede seks te kunnen spreken. *“Er zijn ook al vrijpartijen geweest die even goed of beter waren waarbij dat er niet is klaargekomen”* (M3).

Volgens alle respondenten heeft seks een invloed op hun relatie. Seks wordt gezien als een onderdeel van de relatie, en mag niet ontbreken. Het moet aanwezig zijn en kan een band scheppen. *“Als ge leuk kunt vrijen, en het is plezant en het zorgt voor een emotioneel sterke band”* (M2). Een relatie zonder seks lijkt dan ook voor een groot deel van de respondenten onmogelijk te zijn. *“Ge kunt niet uw oordeel geven over een relatie zonder dat er*

seks bij te pas komt want dat brengt zo een andere dimensie in uw relatie van echt fysiek met elkaar bezig zijn en fysieke aantrekkingskracht, dat moet erbij zitten" (V2). "Dat zou niet kunnen voor mij denk ik. Wat is het verschil met vriendschap dan? Gewoon dat is toch uiteindelijk een beetje het verschil" (M4). Dit zou volgens sommigen wel kunnen als je een sterke relatie hebt en elkaar graag ziet. "Zolang dat ze mij graag ziet en we graag bij mekaar zijn, denk ik wel dat dat kan" (M3). Wanneer er hiervoor geen gezondheidsredenen is, zou dit ook moeilijker gevonden worden en zou de oorzaak bij zichzelf gezocht worden. "Als er geen redenen is, gaat ge die redenen bij uzelf leggen" (V3). "Voor mij zou het toch niet echt kunnen. Ik zou denken dat ik niet aantrekkelijk ben" (M1). Sommigen lijken ook een invloed te ervaren van seks op zichzelf. Dit vooral op het fysiek goed voelen en op hun zekerheid. "Als ge dat 's ochtends doet, voelt ge u fysiek een hele dag goed in uw vel" (M1). "Als dat daar niet goed zit dan ben ik onzeker dat ik iets fout doe" (V4).

Wanneer gepeild wordt naar wat er moet zijn om iemand te kussen, blijkt dat kussen zonder relatie volgens onze respondenten moet kunnen en dat de meerderheid dit reeds ervaren heeft. "Nee, ge moet er niet zo verliefd voor zijn, ge moet daar geen relatie voor hebben. Ik veroordeel absoluut geen mensen, ik doe dat zelf ook, als ik op een fuif ben en ge amuseert u en ge kust iemand. Ja, daar ben ik niet tegen" (V3). Voor enkele respondenten moet er méér zijn zoals intieme gevoelens, de persoon aantrekkelijk vinden en dezelfde verwachtingen hebben. Meestal moet men bij seks zonder een relatie ten minste aangetrokken zijn tot die persoon. Sommige respondenten willen dit enkel doen met iemand die ze kennen of die hen speciaal vindt. "Ik moet aantrekking hebben en geen verliefdheid, maar toch wel graag zien. Daarom dat ik het echt niet kan met een compleet vreemde maar wel met mijn vrienden" (V1). Dat anderen losse seks zouden willen wordt niet veroordeeld. "Als mensen het willen doen, doe maar, ook al hebben zij geen relatie. Als ze allebei single zijn en ze voelen zich er goed bij, doe maar" (V3) De respondenten die nog geen losse seks gehad hebben, zijn wel niet allemaal zeker dat ze dit zelf zouden willen doen.

Ook ten opzichte van masturbatie in een relatie bestaat een grote tolerantie, moet kunnen. "We weten van elkaar dat we dat doen en we hebben daar absoluut geen problemen mee" (V2).

Het praten over seks lijkt bij de meerderheid van de respondenten goed te gaan en wordt als belangrijk gezien om seks te verbeteren. "We konden daar heel goed over praten, over wat ge leuk vond of wat minder. Dat

ging echt heel goed, er was zo niks waarvan ik dacht van dat denk ik maar dat ga ik niet zeggen ... Ik denk als ge daar niet over kunt praten, kunt ge volgens mij misschien, minder gemakkelijk goeie seks hebben want ja als ge zo ligt te zwijgen ... dan geraakt ge ook niet verder" (V5).

HOOFDSTUK 5: BESPREKING

5.1 Beleving, verwerking en gevolgen van de echtscheiding

In ons onderzoek vonden we drie groepen met betrekking tot de beleving van de relatie van hun ouders voor de echtscheiding. Een groep die het gevoel had dat de relatie niet goed ging, een andere groep die de relatie als vrij goed ervaarde en een laatste groep die zich dit niet meer herinnert. Wanneer de relatie als goed beleefd werd, kwam de scheiding voor de respondenten onverwacht. Voor de respondenten die de relatie als niet goed percipieerde, was dit niet onverwacht. Wanneer de scheiding voor de respondenten niet onverwacht was, verliep deze steeds vrij moeilijk. Mogelijk komt dit doordat de problemen tussen de ouders van tijdens het huwelijk zich na de scheiding hebben verder gezet. Een andere verklaring zou kunnen zijn dat de aard van hun problemen groter was, waardoor ze in hun relatie niet verborgen konden gehouden worden voor de kinderen. De aanwezigheid van grotere problemen zou dan gepaard kunnen gaan met een moeilijker verloop van de scheiding.

Momenteel komt het grootste deel van de ouders weer beter overeen. Dit zou te maken kunnen hebben met het feit dat de kinderen ouder zijn, waardoor een belangrijke bron van conflicten wegvalt.

Dat de meeste respondenten het gevoel hebben te kunnen praten met één van hun ouders of allebei maar dit niet doen, zou volgens ons kunnen kaderen binnen het willen beschermen van hun ouder(s). Het lijkt ons belangrijk om, via grootschalig onderzoek, na te gaan tot wie kinderen van gescheiden ouders zich kunnen richten wanneer ze hier behoefte aan hebben.

In verband met de verwerking van de echtscheiding vinden we twee groepen terug: een groep die het er moeilijk mee heeft gehad en een groep die het gevoel heeft hier niet veel last van te hebben ondervonden. We kunnen ons afvragen of er bij de groep die aangeeft hier weinig last van te hebben ondervonden geen sprake is van het 'sleeper effect'. Dit zou betekenen dat deze respondenten snel lijken te herstellen van de echtscheiding maar dat de ontkende gevoelens op een onderbewust niveau blijven bestaan en op een later moment in hun leven zullen terugkeren (Sinclair & Nelson, 1998).

Uit onze onderzoekresultaten blijkt dat de kwaliteit van de relatie van de ouders voor of tijdens de

scheiding niet samenhangt met de gepercipieerde gevolgen voor de respondenten. Deze resultaten lijken dus niet aan te sluiten bij het onderzoek van Vanhove en Matthijs (2003b). Hieruit kwam naar voor dat de huwelijkskwaliteit van de ouders wel een invloed heeft op de gevolgen voor de kinderen. We moeten opmerken dat in ons onderzoek de beleving van de gevolgen werd nagegaan. Het is dus mogelijk dat ondanks de respondenten bepaalde gevolgen niet percipiëren, deze wel objectief aanwezig zijn.

Waarmee veel respondenten het moeilijk gehad hebben is het gekwetst zien van de verlaten ouder en gevolgen van de echtscheiding, zoals het steeds moeten wisselen van thuissituatie. Wanneer dit ook uit grootschalig onderzoek naar voor zou komen, zou hier best aandacht aan besteed worden.

We hebben tevens teruggevonden dat alle respondenten aangeven een invloed te hebben ondervonden van de echtscheiding op hun relaties of hun beeld op relaties. De respondenten geven aan dat de echtscheiding er voornamelijk voor gezorgd heeft dat zij nuchterder zijn over de kans dat ook hun relatie kan mislopen. Dit sluit aan bij de bevindingen van Wallerstein en Blakeslee (1989). Volgens deze onderzoekers zorgt een echtscheiding, en de gebeurtenissen die hierop volgen, ervoor dat de visie van kinderen van gescheiden ouders op de maatschappij en over zichzelf voor altijd verandert. De langetermijneffecten van echtscheidingen zouden zich niet manifesteren als symptomen maar zouden ingebed zijn in het beeld van de jongeren met betrekking tot relaties en verwachtingen. Wanneer ouders gescheiden zijn, hebben hun kinderen uit eerste hand meegemaakt hoe een relatie stuk kan lopen waardoor ze vaak minder optimistisch zouden zijn over relaties (Wallerstein & Blakeslee, 1989; Vanhove, 2003).

Volgens Anthoni (2003) kan het vertrek van één van de ouders voor emotionele onzekerheid zorgen, wat er op zijn beurt kan toe leiden dat kinderen van gescheiden ouders gemakkelijker persoonlijkheidskenmerken ontwikkelen zoals een gebrek aan (zelf)vertrouwen, jaloersheid, en er niet in slagen zich aan iemand te binden. Dit komt mogelijk gedeeltelijk terug in de onderzoeksresultaten, waaruit blijkt dat enkele respondenten zich onzeker voelen op het vlak van trouw en het vertrouwen in hun partner. Dit onzeker zijn vinden we bij sommige respondenten ook terug op seksueel vlak.

Enkele respondenten hebben het gevoel door de scheiding kritischer en veeleisender te zijn in hun relaties. Dit zou kunnen aansluiten bij de visie van Meesters en Singendonk (2002) en Wallerstein en Blakeslee (1989).

Deze onderzoekers hebben vastgesteld dat kinderen van gescheiden ouders bang zijn het falen van hun ouders in het onderhouden van een liefhebbende relatie, te herhalen. Het kritisch en veeleisend zijn van onze respondenten zou een manier kunnen zijn om de fouten van hun ouders te proberen vermijden.

5.2 Seksuele en relationele ervaring

Het leek ons interessant om na te gaan hoe relaties gevormd en beleefd worden aangezien hier, voor zover we konden vinden, nog geen onderzoek naar gedaan werd.

De meeste respondenten nemen pas initiatief als ze het gevoel hebben dat dit van beide kanten komt. We vragen ons af of ook hier het gevoel van onzekerheid niet aan de basis ligt, waardoor deze respondenten pas durven handelen wanneer ze quasi zeker zijn dat de ander hem/haar niet zal afwijzen. De belangrijkste aanleiding voor het starten van een relatie blijkt intieme gevoelens te hebben of verliefd te zijn.

Of er sprake is van een relatie vergt voor de meesten dat ze samen tot dit besluit gekomen zijn. Voor anderen is dit iets dat aangevoeld wordt. Over een serieuze relatie wordt meestal pas gesproken wanneer een bepaalde tijd verstreken is of als bepaalde relatiekenmerken aanwezig zijn.

Alle respondenten geven ook aan dat een relatie een grote invloed heeft op henzelf. Dit gaat vooral over de mate waarin ze zich al dan niet zekerder voelen en waarin ze zich emotioneel goed voelen.

Wat de seksuele ervaring betreft, sluiten de ervaringen van de respondenten aan bij de bevindingen van de Rutgers nisso groep (2005). Hier werd in grootschalig onderzoek in Nederland gevonden dat de ervaring van geslachtsgemeenschap en orale seks parallel lopen. Ook wij hebben vastgesteld dat onze respondenten met orale seks zijn beginnen experimenteren rond dezelfde periode als met geslachtsgemeenschap, iets erna meestal omdat het als intiemer ervaren wordt. Met anale seks zou in mindere mate en pas op latere leeftijd geëxperimenteerd worden (Rutgers nisso groep, 2005). Ook onze respondenten hebben er in mindere mate mee geëxperimenteerd, maar een deel ervan staat hier niet negatief tegenover en sluit het in de toekomst niet uit.

Naast de seksuele ervaring werd eveneens de seksuele beleving bevraagd. Hieruit blijkt dat de eerste ervaring met kussen en seks voor iedereen verschillend was. Ook viel op dat orale seks liever gekregen

wordt, al geeft een groot deel dit ook erg graag. Sommige respondenten rapporteerden ook onzekerheid over het geven of krijgen van orale seks. Voorspel is voor de respondenten belangrijk, vooral om ervoor te zorgen dat de vrouw opgewonden geraakt.

Wat voor de respondenten fysiek het lekkerst is, loopt uiteen. Emotioneel gezien, merken we een duidelijke voorkeur voor geslachtsgemeenschap.

Wat betreft masturbatie blijkt dat iedereen dit doet en dat het als leuk en ontspannend ervaren wordt.

We merken op dat er onvoldoende onderzoek gedaan is naar de beleving van de seksualiteit. Uitgebreid kwalitatief en/of kwantitatief onderzoek hieromtrent lijkt ons nodig.

Op het vlak van anticonceptie blijkt risicogedrag voornamelijk in een vaste relatie voor te komen. De meeste respondenten met een vaste relatie verkiezen de pil boven het condoom, wat aansluit bij voorgaand onderzoek (Rutgers nisso groep, 2005). Anticonceptie lijkt dus vooral gericht te zijn tegen ongeplande zwangerschappen. Dit werd reeds vastgesteld door Vanhove en Matthijs (2003b; 2004). De reden die gegeven wordt voor dit risicogedrag is dat onze respondenten de kans op soa en HIV/AIDS bij hun partner zeer laag inschatten. Dit sluit aan bij het idee van seksuele onkwetsbaarheid, dat eerder vastgesteld werd (Vanhove & Matthijs 2003b, 2004). Een bijkomstige reden voor het achterwege laten van het condoom is allicht dat het condoom als minder prettig ervaren wordt.

Wat niet lijkt aan te sluiten bij de algemene jongeren bevolking is dat de respondenten ook in niet-serieuze relaties regelmatig geen condoom gebruikten (Rutgers nisso groep, 2005). Vanhove en Matthijs (2003a) vonden dat jongvolwassenen met gescheiden ouders meer risicogedrag vertonen dan jongvolwassenen met niet-gescheiden ouders. Mogelijk liggen onze bevindingen in dezelfde lijn. Wel lijkt de visie van Sensoa (zie Vanhove & Matthijs, 2004) dat jongvolwassenen relatief vaak onveilig vrijen, ook op te gaan voor onze respondentengroep.

5.3 Relationele en seksuele attitudes

De relatiewaarden van jongvolwassenen uit intacte gezinnen zouden volgens Vanhove en Matthijs (2003b) verschillen met deze van jongvolwassenen uit niet-intacte gezinnen. Hierbij zou een groot aantal kinderen

van gescheiden ouders vertrouwen en onvoorwaardelijkheid belangrijk vinden, een kleiner aantal wederzijds respect (Vanhove & Matthijs, 2003b). Onvoorwaardelijkheid wordt door onze respondenten niet vernoemd, waardoor mogelijk we vermoeden dat dit voor onze respondenten niet zo belangrijk is. De waarden die voor onze respondenten het belangrijkste zijn, zijn vertrouwen, eerlijkheid, respect, trouw, vrijheid. De waarden die terugkomen in onze bevindingen lijken eerder aan te sluiten bij deze die Vanhove (2003) vond bij een algemene jongerenpopulatie. Hij vond dat vertrouwen en eerlijkheid voor driekwart van de respondenten de belangrijkste waarden voor het slagen van de eigen relatie zouden zijn. Enkele van de overige relatiewaarden waar ze belang aan zouden hechten zijn wederzijds respect, (seksuele) trouw, vrijheid, onafhankelijkheid en openheid (Vanhove, 2003).

Betreffende monogamie sluit de mening van onze respondenten aan bij vroeger onderzoek bij de algemene populatie. Seks met iemand anders dan de partner wordt afgekeurd (Elchardus, 1999) en seksuele trouw wordt gezien als een belangrijk onderdeel van een vaste relatie (Stevens, 2001). Er is maar één partner waarmee liefde en seks gedeeld wordt, maar deze hoeft niet het gehele leven dezelfde te zijn (Van den Eijnden, 2004). Het seksuele relatiepatroon dat kenmerkend is voor de jongvolwassenheid, 'seriële monogamie', wordt dan ook teruggevonden bij onze respondenten. Zij hebben al meerdere relaties gehad waarin trouw zijn aan hun partner werd nagestreefd.

Uit ons onderzoek komt verder naar voor dat er gradaties zijn in ontrouw. Zo wordt seks erger gevonden dan kussen en nuchter kussen erger dan onder invloed kussen. Ook blijkt dat meer vrouwen dan mannen hun relatie direct zouden beëindigen wanneer hun partner seks zou hebben met iemand anders. Bij de mannelijke respondenten blijkt dat sommigen emotionele ontrouw erger vinden dan seksuele ontrouw. Sekseverschillen werden reeds vastgesteld in vorig onderzoek, waaruit eveneens bleek dat meisjes meer belang hechten aan seksuele trouw dan jongens (Elchardus, 1999; Stevens, 2001). Onze bevindingen zouden hiervan een uiting kunnen zijn.

Zoals reeds aangehaald zouden kinderen van gescheiden ouders vaak minder optimistisch zijn over relaties. Hiernaast zouden ze ook minder van plan zijn zelf te huwen (Vanhove & Matthijs, 2003a; 2003b). Onze onderzoeksresultaten lijken hierbij aan te sluiten, aangezien slechts een deel van onze respondenten wil trouwen en de meerderheid wil samenwonen. Deze andere relatietoekomst lijkt een uiting te zijn van de

eerder nuchtere kijk van de respondenten op hun relaties en een eventuele schrik de fouten van hun ouders te herhalen. Hun nuchtere kijk uit zich voornamelijk in de manier waarop de respondenten denken over trouwen. Dit is niet met de gedachte dat dit voor altijd is, aangezien ze er zich van bewust zijn dat er een reële kans bestaat dat hun huwelijk op de klippen loopt. Levenslang samenblijven wordt dan ook niet gezien als iets dat eenvoudig is. Desondanks blijft het iets waarop de meerderheid van de respondenten hoopt en waarin ze willen geloven. Hierin lijken ze op de algemene populatie van jongvolwassenen: een levenslange, seksueel exclusieve relatie met één persoon, is het ideaal van de overgrote meerderheid van de jongvolwassenen en een ruime meerderheid kan zich inbeelden dat ze de rest van hun leven bij dezelfde partner willen blijven (Elchardus & Smits, 2005a; Stevens 2001; Van Gorp, 2005 zie Sensoa 2005).

Dat een relatie niet als een noodzakelijke voorwaarde voor seks wordt gezien (Vanhove & Matthijs, 2004) komt ook naar voor in onze onderzoeksresultaten. Volgens Vanhove (2003) zouden jongeren met gescheiden ouders significant seksueel permissiever zijn dan jongeren met niet-gescheiden ouders. Seksuele permissiviteit heeft betrekking op de mate waarin je akkoord gaat seks te hebben met iemand die je niet zo goed of lang kent en niet eens graag ziet (Vanhove, 2003). Dit seksueel permissief zijn lijkt mogelijk aanwezig te zijn bij onze respondenten. Zo hebben enkelen al seks gehad zonder een relatie, staan anderen ervoor open en wordt dit door niemand veroordeeld als het over anderen gaat. Deze bevindingen kunnen doorgetrokken worden naar het kussen zonder relatie. Om iemand zonder een relatie te kussen of er seks mee te hebben is het voor de meesten nodig zich aangetrokken te voelen.

Ook wat masturbatie binnen de relatie betreft, bestaat er een grote tolerantie.

Verder onderzoek is tevens nodig over de vraag: wat is seks en wat is goede seks? Dit is iets waarover we niets hebben teruggevonden in de literatuur. Voor de meeste respondenten is seks alles wat verder gaat dan kussen. Over wat goede seks is, kwamen voornamelijk 2 antwoorden naar voor: het beiden leuk vinden of als je er met je hoofd bij bent. Tot een orgasme komen is daarbij geen noodzakelijke voorwaarde. Eveneens is er over het belang van seks voor jongvolwassenen nog te weinig geweten. Dit lijkt voor onze respondenten een belangrijk aspect te zijn in hun relatie. Een relatie zonder seks lijkt dan ook voor de meesten iets wat ze zich niet kunnen voorstellen.

HOOFDSTUK 6: CONCLUSIE EN SLOTBEMERKINGEN

6.1 Conclusie

Op het vlak van de beleving van de relatie van de ouders vóór de echtscheiding kunnen we drie groepen onderscheiden. Een groep die de relatie als goed ervaarde, een tweede groep die het gevoel had dat de relatie niet goed meer ging en een laatste groep die zich dit niet meer herinnert. De slechte kwaliteit van de echtelijke relatie en het verwachten van de echtscheiding hangen samen. De relatie van de ouders voor de scheiding lijkt echter niet samen te hangen met de ervaren impact van de scheiding voor de respondenten.

Omtrent de verwerking van de scheiding vinden we twee groepen terug. Een groep die aangeeft het moeilijk gehad te hebben en een groep die hier weinig last van heeft ondervonden. We moeten hier opmerken dat het gaat over de beleving van de respondenten en niet om objectief vastgestelde gevolgen. Waarmee een groep respondenten het wel moeilijk gehad heeft, is het gekwetst zien van de verlaten ouder en de gevolgen die de scheiding met zich heeft meegebracht. Voorbeelden van deze gevolgen zijn de steeds veranderende thuissituatie, moeite hebben met ruzie en dat één van de ouders is beginnen drinken door de scheiding.

Betreffende het praten met hun ouders over de scheiding komt naar voor dat onze respondenten, ondanks de mogelijkheid om te praten met één van hun ouders of met beide, dit niet deden. Met wie kinderen van gescheiden ouders wel kunnen praten en de reden waarom ze hier niet met hun ouders over willen praten, moet verder onderzocht worden.

Wanneer gepeild wordt naar de invloed van de echtscheiding komt vooral naar voor dat alle respondenten een invloed ervaren hebben op hun ervaring met relaties of hun beeld op relaties. Dit uit zich voornamelijk in een nuchtere kijk op de kans dat ook hun relatie kan mislopen.

Met betrekking tot de relationele en seksuele ervaring werd reeds heel wat onderzoek verricht. Dit is wel eerder kwantitatief en buitenlands onderzoek en tot nu toe werd slechts weinig aandacht besteed aan de beleving van deze ervaringen. Aangezien de relationele en seksualiteitsbeleving volgens ons belangrijk is om het relationeel en seksueel gedrag beter te begrijpen, werd hier in ons onderzoek wel aandacht aan

besteed.

Alle respondenten geven aan dat een relatie een invloed heeft op henzelf, dit vooral op de mate waarin ze zich zeker en gelukkig voelen. We vonden terug dat seks een belangrijke plaats inneemt in hun relatie. Aan voorspel wordt belang gehecht, hoewel het niet hoeft als beide partners reeds opgewonden zijn. Welke vorm van seksualiteit fysiek de voorkeur heeft, verschilt van respondent tot respondent. Emotioneel gezien is er een duidelijke voorkeur voor geslachtsgemeenschap, waarbij elkaar kunnen zien en kussen tijdens geslachtsgemeenschap belangrijk zijn.

Op vlak van de seksuele ervaring vinden we terug dat onze respondenten met orale seks zijn beginnen experimenteren rond dezelfde periode als met geslachtsgemeenschap, iets erna meestal omdat het als intiëmer ervaren wordt. Met anale seks is in mindere mate geëxperimenteerd door onze respondenten. Dit is wel iets waar de meesten in de toekomst voor open staan.

Wanneer de respondenten anticonceptiva gebruiken doen ze dit om ongeplande zwangerschap te vermijden. De kans op soa en HIV/AIDS wordt laag ingeschat waardoor ze risicogedrag vertonen, zowel in als zonder een relatie. Het achterwege laten van een condoom wordt mogelijk beïnvloedt door het feit dat het vrijen zonder condoom als prettiger ervaren wordt.

Tevens vonden we het interessant om na te gaan hoe kinderen van gescheiden ouders relaties vormen. Zo zou er meestal pas initiatief genomen worden wanneer ze het gevoel hebben dat de interesse wederzijds is. Gevoelens hebben of verliefd zijn is de belangrijkste aanleiding om een relatie te beginnen. Of er sprake is van een relatie moet voor de meesten samen besproken worden. Voor anderen is dit een gevoel. Een relatie wordt als serieus ervaren na een bepaalde tijd of wanneer bepaalde relatiekenmerken aanwezig zijn. De tijdsduur en relatiekenmerken variëren van respondent tot respondent.

De relatiewaarden die voor onze respondenten belangrijk zijn, lijken aan te sluiten bij die, die reeds vastgesteld werden door Vanhove (2003) bij een algemene jongerenpopulatie. Eerlijkheid, trouw, respect, vrijheid en vertrouwen zijn voor onze respondenten de belangrijkste waarden in een relatie. Ook wat betreft monogamie lijkt de mening van de respondenten aan te sluiten bij die van de algemene populatie. Zo wordt

seks met iemand anders dan de partner afgekeurd (Elchardus, 1999) en wordt seksuele trouw gezien als een belangrijk onderdeel van een vaste relatie (Stevens, 2001). We vinden wel gradaties terug in ontrouw. Zo wordt seks erger gevonden dan kussen en nuchter kussen erger dan onder invloed van alcohol kussen. We vinden tevens sekseverschillen terug op het vlak van ontrouw, waar door de vrouwelijke respondenten harder aan getild wordt.

Wel lijkt er een verschil te zijn met de algemene populatie op vlak van het toekomstperspectief: slechts een deel van de respondenten wil trouwen ten opzichte van 80% van de jongeren tussen 16 en 18 jaar (Van Gorp, 2005 zie Sensoa, 2006). De respondenten geloven wel nog steeds dat er een kans is dat ze de rest van hun leven bij dezelfde partner blijven of ze hopen hierop. Dit is volgens hen echter niet iets dat vanzelf gaat.

Met betrekking tot de seksuele attitudes valt op dat er een vrij grote tolerantie aanwezig is. Zo wordt kussen of seks zonder een relatie door de respondenten niet veroordeeld, en wordt het zelfs door een deel van hen gedaan. Ook masturbatie moet binnen een relatie kunnen.

Goede seks zou losstaan van tot een orgasme komen. Wel moeten beiden het leuk vinden of er volledig met hun hoofd bijzijn. Verder onderzoek is nodig naar wat als seks bestempeld wordt en wat als goede seks beleefd wordt.

Seks blijkt voor de respondenten een belangrijk aspect te zijn binnen hun relatie, waarbij een relatie zonder seks voor de meesten ondenkbaar is.

6.2 Kritische kijk op het onderzoek

In dit onderzoek werd om pragmatische redenen beroep gedaan op 10 jongvolwassenen (5 vrouwen, 5 mannen) die verder studeren. Verder studerende (aan een hogeschool of een universiteit) jongvolwassenen zijn echter slechts een kleine subgroep binnen de jongvolwassenen met gescheiden ouders. Daarenboven zullen jongvolwassenen met gescheiden ouders, die bereid zijn om mee te werken aan een onderzoek waar gepraat wordt over de scheiding van hun ouders en over wat dat voor hen betekent, de scheiding mogelijk tot op een zeker niveau verwerkt hebben. Dit is zeker niet zo bij de hele populatie jongvolwassenen met gescheiden ouders.

We moeten ook benadrukken dat wat door de respondenten beleefd en gerapporteerd werd niet noodzakelijk overeenkomt met wat objectief zou kunnen vastgesteld worden.

Tevens hebben we geen rekening gehouden met de leeftijd van de respondent bij de echtscheiding, wat mogelijk een invloed kan hebben op de gevolgen ervan.

Verder moet gezegd worden dat het spreken over seks en seksualiteit niet voor iedereen even gemakkelijk is, zodat mogelijk maatschappelijk normatief geantwoord werd.

6.3 Aanbevelingen voor verder onderzoek

Aangezien echtscheidingen steeds meer voorkomen en we nog steeds te weinig weten over de gevolgen ervan lijkt het ons belangrijk om hier nog heel wat onderzoek naar te doen. Zoals reeds werd aangehaald is er voornamelijk onderzoek gedaan naar de ervaringen en attitudes omtrent relaties en seksualiteit bij kinderen met gescheiden ouders, maar is er nog een gebrek aan onderzoek rond de relationele en seksualiteitsbeleving. In dit onderzoek hebben we geprobeerd te peilen naar die beleving en dieper in te gaan op de ervaring met relaties en seksualiteit maar door de aard van ons onderzoek kunnen onze onderzoeksresultaten echter niet veralgemeend worden. Ook kunnen we geen uitspraak doen over het verschil met kinderen van niet gescheiden ouders. Uitgebreid kwalitatief en vergelijkend onderzoek lijkt dan ook nodig.

LITERATUURLIJST

Anthoni, A. (2003). Gescheiden ouders, gescheiden kinderen? Over de intergenerationele overdracht van echtscheiding. *Rep & Roer*, 16, 37-44.

Amato, P.R. (2000). The Consequences of Divorce for Adults and Children. *Journal of Marriage and the Family*, 62, 1269-1287.

Amato, P.R. (2001). Children of divorce in the 1990s: An Update of the Amato and Keith (1991) Meta-Analysis. *Journal of Family Psychology*, 15, 355-370.

Amato, P. R., & Booth, A. (1997). *A generation at risk: Growing up in an era of family upheaval*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Baarda, D.B., de Goede, M.P.M. & Teunissen, J. (2005). *Basisboek kwalitatief onderzoek. Praktische handleiding voor het opzetten en uitvoeren van kwalitatief onderzoek*. Houten: Stenfert Kroese.

Baarda, D.B., de Goede, M.P.M., & van der Meer-Middelburg, A.G.E. (1996). *Basisboek open interviewen. Praktische handleiding voor het voorbereiden en afnemen van open interviews*. Houten: Stenfert Kroese.

Billiet, J., & Waege, H. (2001). *Een samenleving onderzocht, Methoden van sociaal-wetenschappelijk Onderzoek*. Antwerpen: Standaard Uitgeverij nv.

Corijn, M. (2005). *Huwen, uit de echt scheiden en hertrouwen in België en in het Vlaamse Gewest*. Brussel: CBGS, Werkdocument 5.

Corijn, M. (2006). *Ze leefden lang (en gelukkig) samen en... scheiden dan*. Brussel, (online) www.cbgs.be, gelezen

op 10/06/08.

Elchardus, M. (1999). *Zonder Maskers: een actueel portret van jongeren en hun leraren*. Gent: Globe.

Elchardus, M. & Smits, W. (2005a). *De levensloop van jongvolwassenen 18-36 jaar. De toekomst van het gezin*. Onuitgegeven onderzoeksrapport, VUB, Faculteit Economie, Politieke en Sociale Wetenschappen en Solvay Management School, Vakgroep Sociologie, Onderzoeksgroep TOR.

Elchardus, M. & Smits, W. (2005b) *De levensloop van jongvolwassenen*. Onderzoeksgroep TOR, Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel.

Erikson, E. H. (1974). *Identiteit, jeugd en crisis*. Antwerpen: Het Spectrum.

Fowler, F.J. & Mangione, T.W. (1985). *The value of Interviewer Training and Supervision*. Center for Survey Research.

Gerritsen, L. (1997). *Metten met twee maten: Een onderzoek naar eenzaamheid en relatieverbrekingen bij jongvolwassenen*. Delft: Eburon.

Gijs, L., Gianotten, W., Vanwesenbeeck, I. & Weijnenborg P. (2004). *Seksuologie*. Houten: Bohn, Stafleu, Van Loghum.

Herbots, B. (2004). *Prille liefde: Relationele en seksuele leefwereld van laatstejaars secundair onderwijs*, Licentiaatsverhandeling, KUL, Faculteit Sociale Wetenschappen, Departement Sociologie, Katholieke Universiteit Leuven.

Fischer, T. (2004). *Parental divorce, conflict and Resources. The effect on children's behavior problems, socioeconomic attainment and transitions in the demographic career*, ICS dissertation Nijmegen.

Kelly, J. & Emery, R. (2003). Children's Adjustment Following Divorce: Risk and Resilience Perspectives. *Family Relations*, 52 (4), 352–362.

Klaï, T. (2005). *Intergenerationeel onderzoek naar de communicatie over seksualiteit: een studie bij ouders en jongeren tussen 15 en 21 jaar*. VUB.

Klaï, T. & Vermeire, K. (2006). La vie sexuelle des jeunes. *Antenne*, 24(3), 19-27.

Liefbroer, A.C. (1991). *Kiezen tussen ongehuwd samenwonen en trouwen*. Amsterdam: Vrije Universiteit (dissertatie).

Maes, L. & Vereecken, C. (2002). *Jongeren en gezondheid: resultaten voor 2002*, (online), <http://allserv.rug.ac.be/~cvereeck/hbsc>, gelezen op 23/06/08.

Maso, I. & Smaling, A. (1998). *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Amsterdam: Boom.

Meesters, G. & Singendonk, K. (2002). *Kind en echtscheiding. Een ontwikkelingspsychologisch perspectief*. Lisse: Swets & Zeitlinger B.V.

Mertens, C. (1998). Kinderen en jongeren bij echtscheiding. *Rondom gezin*, 19(3), 178-184.

Patton, M.Q. (2002). *Qualitative Research & Evaluation Methods*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Renninger, G. & Chambliss, C. (1991). *Factors Influencing the Effects of Parental Marital Status on Adolescent Sexual Activity*. (online)
http://eric.ed.gov/ERICWebPortal/custom/portlets/recordDetails/detailmini.jsp?_nfpb=true&_ERICExtSearch_Search

[hValue_0=ED330972&ERICExtSearch_SearchType_0=no&accno=ED330972](http://www.eric.nl/Value_0=ED330972&ERICExtSearch_SearchType_0=no&accno=ED330972), gelezen op 18/08/07.

Rubin, M.J., & Rubin, I.S. (1995). *Qualitative Interviewing. The Art of Hearing Data*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Rutgers Nisso Groep (2005) 'Seks onder je 25e', (online) http://www.seksonderje25e.nl/documenten/Brochure_actieplan_2005.pdf, gelezen op 18/11/07.

Sensoa (2005) *Feiten en cijfers: Jongeren en seksualiteit*, (online) http://www.Sensoa.be/pdf/feiten_en_cijfers/jongeren_en_seksualiteit_2005.pdf, gelezen op 20/07/07.

Sinclair, S. L. & Nelson, E. S. (1998). The impact of parental divorce on collegestudents' intimate relationships and relationship beliefs. *Journal of Divorce & Remarriage*, 29 (1/2), 103129.

SIV (2007). *Scheiding in Vlaanderen*, (online) <http://www.scheidinginvlaanderen.be/>, gelezen op 26/04/08.

Stevens, F. (2001). *Is de seksuele revolutie voorbij? Opvattingen over relaties en seksualiteit*. In: Jaarboek 2001. Seksualiteit, relaties en geboorteregeling, CGSO Trefpunt, Gent: 35-44.

Spruijt, A.P. (2004). *Echtscheiding. Handboek Kinderen en Adolescenten, problemen en risicosituaties*. Houten: Bohn, Stafleu, Van Loghum.

Spruijt, A.P. (2005). Ouderlijke scheiding en de gevolgen voor kinderen. *Tijdschrift van de Vereniging voor Kinder- en Jeugdpsychotherapie*, 32, 37-52.

Van den Eijnden, J. (2005). *Liefde gaat voor Lust: Monogamie en ethiek onder heteroseksuele jongeren*. Universiteit van Amsterdam Scriptie vrouwenstudies PSCW.

Van den Eynde, S., Cruyssaert, B., Van de Velde, I. & Lambrechts, C. (2005). *Over de grenzen van lichaamstaal, eindrapport van de 'praat over seks'-campagne*. Antwerpen: Sensoa.

Vanhove, T. (2001). Individualisering of seksualisering? De seksuele leefwereld van laaggeschoolden jongeren in Vlaanderen. *Sociologische Gids*, 48(2): 156-167.

Vanhove, T. (2003). Voorwaardelijke trouw en onrealistisch optimisme. Jongeren en hun houding omtrent huwelijk, echtscheiding en seksualiteit. *Rep & Roer*, 16(1): 9-16.

Vanhove T. & Matthijs K. (2003a). *Unrealistic optimism in Divorce Risk Assessment: The Effect of Parental Divorce on Students' Divorce Risk Perception*. Center for Population and Family Research, Katholieke Universiteit Leuven.

Vanhove T. & Matthijs K. (2003b). *Houdingen omtrent huwelijk en echtscheiding bij eerstekandidatuurstudenten aan de K.U.Leuven (academiejaar 2002-2003)*, Leuven: Departement Sociologie (GB/2003-26).

Vanhove T. & Matthijs K. (2004). *De macht der seksuele gewoonte: Relaties, seks en anticonceptiegebruik bij universiteitsstudenten*, Centrum voor Bevolkings- en Gezinsonderzoek, K.U.Leuven.

Van Peer, C. (2007). *De impact van een (echt)scheiding op kinderen en ex-partners*. (online). <http://aps.vlaanderen.be/statistiek/publicaties/svr-studies/2007-03-impact-echtscheiding-web.pdf> gelezen op 15/10/07.

Wallerstein, J.S (1991) The Long-Term Effects of Divorce on Children: A Review. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*. 30(3): 349-360.

Wallerstein, J.S. & Blakeslee, S. (1989). *Nieuwe kansen: Mannen, vrouwen en kinderen tien jaar na de scheiding*.

Scala.

Wallerstein, J. S., Lewis, J. M., & Blakeslee, S. (2000). *The unexpected legacy of divorce. A 25 year landmark study*.

New York: Hyperion.

BIJLAGEN

BIJLAGE 1: TOPICLIJST

BIJLAGE 2: E-MAIL TOT RECRUTERING NAAR KENNISSEN

BIJLAGE 3: E-MAIL TOT RECRUTERING NAAR RESPONDENTEN

Bijlage 1: TOPICLIJST

1. ECHTSCHIEDING

Beleving

Wanneer zijn je wanneer zijn je ouders gescheiden?

Hoe is de scheiding verlopen?

Hoe was de thuissituatie/relatie van je ouders voor de scheiding?

Hoe was de thuissituatie/relatie van je ouders tijdens de scheiding?

Hoe was de thuissituatie/relatie van je ouders na de scheiding?

Hoe is je gezinssituatie op dit moment?

Hoe hebben ze je dit verteld?

Praten over de scheiding

Met wie kan je praten over de scheiding?

2. RELATIES

Relatiegeschiedenis

Heb je momenteel een relatie?

Heb je hiervoor al één of meerdere relaties gehad?

Kan je hier iets meer over vertellen?

Wanneer was dit?

Hoe lang heeft die geduurd?

Hoe was die relatie? Wat was er goed en slecht in die relatie?

Wat was de reden dat deze is stukgelopen?

Relatievorming

Hoe begin jij een relatie?/ hoe is je vorige relatie tot stand gekomen?

Hoe begin jij meestal een relatie?

Moet je gevoelens hebben om met iemand een relatie te beginnen?

Beeld over relaties

Wanneer spreek je van een relatie?

Wanneer spreek je van een serieuze relatie?

Hoe belangrijk is een relatie voor jou? Welke invloed heeft een relatie op jou?

Waarden in een relatie

Wat zijn volgens jou de waarden die nodig zijn om een goede relatie te hebben?

Wat versta jij onder monogamie?

Is monogamie belangrijk voor jou?

Wat als iemand toch niet monogaam is?

Heb je hier al ervaring mee?

Huidige relatie + vergelijken met ideale relatie

Kan je je huidige relatie eens beschrijven? Wat zijn de goede eigenschappen en wat zijn de knelpunten?

Zou je voor mij eens de ideale relatie willen beschrijven?

Is er een verschil tussen je huidige relatie en je ideale relatie?

Visie trouwen en samenwonen

Hoe zie jij je relatie evolueren?

Wat denk jij over samenwonen of trouwen?

Invloed van echtscheiding op relaties

Heb je het gevoel dat de scheiding van je ouders een invloed heeft op je relaties?

3. SEKSUALITEIT

Beeld over seks

Wat is seks voor jou?/vanaf wanneer spreek je over seks?

Wat is voor jou goede seks?

Belang van seks

Is seks belangrijk voor jou?

Heeft seks een invloed op jou?

Hoe belangrijk is seks binnen een relatie?

Wat denk je over seks zonder relatie?

Wat denk je over een relatie zonder seks?

Wat vind je van voor en naspel?

Praten over seks

Kan je goed praten over seks?

Seksualiteitsgeschiedenis

Wat is je eerste ervaring met seks?

Wat was dit dan?

Is dit altijd wat seks voor jou inhoudt?

Wanneer spreek je van seks?

Ervaring met en visie op kussen

Wanneer heb je voor het eerst gekust?

Wanneer kan kussen voor jou?

Ervaring met en visie op geslachtsgemeenschap

Wanneer ben je voor het eerst met iemand naar bed geweest?

Zijn er voorwaarden die moeten voldaan zijn om seks te hebben met iemand?

Ervaring met en visie op orale seks

Heb je al is orale seks gehad?

Kan je hier iets meer over vertellen?

Verschil tussen jij bij de ander of de ander bij jou?

Ervaring met en visie op anale seks

Heb je al eens anale seks gehad?

Kan je hier iets meer over vertellen?

Wil je dit ooit doen?

Ervaring met en visie op masturbatie

Heb je al eens gemasturbeerd?

Wat vind je van masturbatie als je in een relatie bent?

Seksuele voorkeuren

Zijn er vormen die voor jou seksueel meer bevredigend zijn?

Zijn er vormen die gevoelsmatig voor jou belangrijker zijn?

Ervaring met anticonceptie

Gebruik je voorbehoedsmiddelen?

Hoe gebeurt de overgang van los naar vast sekscontact?

Wat vind je van voorbehoedsmiddelen?

Heb je al eens geen voorbehoedsmiddel gebruikt wanneer je dit wel van plan was?

Visie op anticonceptie

Is dit iets wat je zelf meeneemt?/ of verwacht je dat hij dit meeneemt?

Breng je dit zelf ter sprake?

BIJLAGE 2: E-MAIL TOT RECRUTERING NAAR KENNISSEN

Hallo allemaal,

Zoals de meeste onder jullie al weten maak ik mijn thesis over de relatie- en seksualiteitsbeleving bij jongvolwassenen met gescheiden ouders. Ik ben hiervoor op zoek naar jongvolwassenen tussen 18 en 25 jaar die verder studeren, gescheiden ouders hebben en die al een relatie hebben gehad of hebben van minimum 6 maanden. Ik mag deze mensen zelf niet kennen vandaar dat ik op jullie beroep doe. Als je iemand zouden kennen die hiervoor in aanmerking komt, wil je mij dan een mailtje sturen met die persoon haar/zijn gegevens. Ik hoop echt dat jullie me kunnen helpen en me zo snel mogelijk iets laten weten. toch al bedankt!

Groetjes,

Lisa

BIJLAGE 3: E-MAIL TOT RECRUTERING NAAR RESPONDENTEN

Hallo (naam respondent)!

Ik ben Lisa Bonduelle en studeer Klinische Psychologie aan de Vrije Universiteit Brussel. Mijn thesis gaat na hoe jongvolwassenen met gescheiden ouders hun relaties en seksualiteit beleven. Ik ben hiervoor nog op zoek naar respondenten. Ik heb je email adres van X gekregen omdat hij/zij dacht dat jij eventueel wou meewerken aan mijn onderzoek. De voorwaarden zijn dat je tussen 18 en 25 jaar oud bent, je verder studeert, je ouders gescheiden zijn en dat je al eens een relatie gehad hebt of hebt van minimum 6 maanden. De interviews zouden uiteraard geanonimiseerd worden en zouden ongeveer 1u30 in beslag nemen. Het interview zal gaan over jou beleving en attitude over relaties, seksualiteit en de echtscheiding van je ouders. Ik zou naar jullie komen om de interviews af te nemen, zodat jullie je niet moeten verplaatsen. Moest je willen meewerken mag je me altijd een mailtje sturen om af te spreken.

In ieder geval al heel hard bedankt!

groetjes,

Lisa Bonduelle